

James Martin

JEŽIŠ

**Svědectví o cestě,
která může změnit i váš život**

KARMELITÁNSKÉ NAKLADATELSTVÍ

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Martin, James, 1960-

[Jesus. Česky]

Ježíš : svědectví o cestě, která může změnit i váš život / James Martin ;

z anglického originálu Jesus ... přeložila Jana Hovorková. – V Praze :

Karmelitánské nakladatelství, 2024. – 575 stran. – (Orientace)

Vydalo Karmelitánské nakladatelství ve společnosti KatMedia, s.r.o.. –

Obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy a rejstříky

ISBN 978-80-7566-382-5 (brožováno)

* 27-247 * 27-236.5 * 27-312 * 27-31:930 * 27-145.55-23-317.5 * 27-317/-318 * 272-1/-9 *
27-278 * 27-277.2 * 2-474-256-277 * 2-231 * 908(569.4) * (569.4) * (048.8) * (0.072)

– Ježíš Kristus

– Bible. Evangelia

– biblické postavy – 1. století

– biblické události – 1. století

– život Ježíše Krista

– historická Ježíše Krista

– biblické zázraky

– učení Ježíše Krista

– učení katolické církve

– biblická teologie

– biblická exegeze

– biblická interpretace

– biblické citáty

– Izrael – vlastivěda a dějiny

– monografie

– komentovaná vydání

2-23/-27 - Bible. Biblistika [5]

*Danielu J. Harringtonovi, SJ, který učí o Ježíšovi ve svých předmětech,
svými knihami i svým životem.*

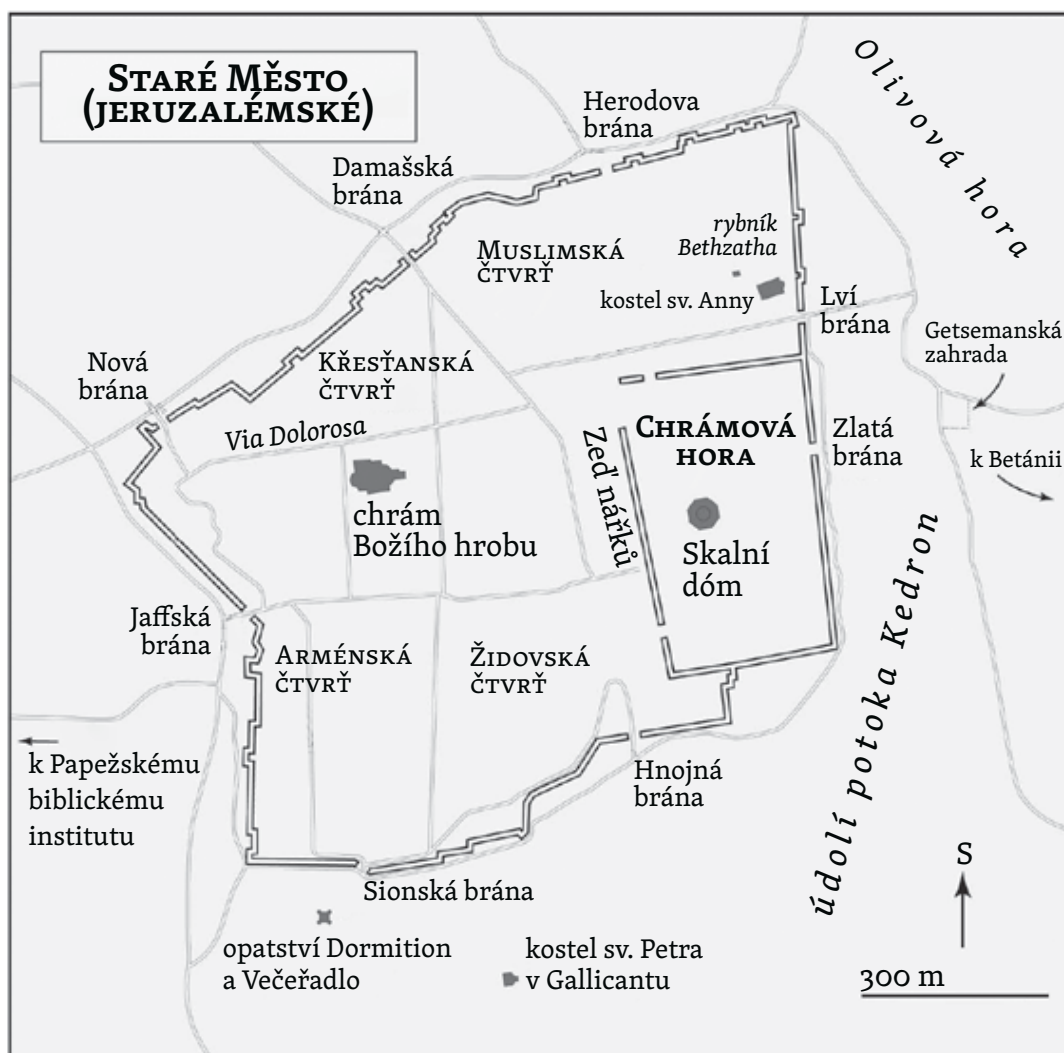
Církevní schválení originálu: Myles N. Sheehan, SJ,
provinciál Tovaryšstva Ježíšova v New England

© 2014 by James Martin, SJ

Published by arrangement with HarperOne, an imprint of HarperCollins Publishers

Czech edition © KatMedia, s.r.o., Praha, 2024

ISBN 978-80-7566-382-5

Obsah

Úvod KDO JE JEŽÍŠ?	9
Kapitola 1 POUTNÍCI	26
Kapitola 2 ANO <i>„Jak se to stane?“</i>	37
Kapitola 3 BETLÉM <i>„A porodila svého prvorozeného syna.“</i>	65
Kapitola 4 NAZARET <i>„Ježíš pak prospíval moudrostí [...] [a] věkem.“</i>	86
Kapitola 5 JORDÁN <i>„Ty přicházíš ke mně?“</i>	115
Kapitola 6 ODMÍTNUTÍ <i>„Copak to není ten tesař?“</i>	135
Kapitola 7 GALILEA <i>„Ihned nechali sítě a následovali ho.“</i>	153
Kapitola 8 HNED <i>„Co je ti po nás, Ježíši Nazaretský!“</i>	168
Kapitola 9 GENEZARETSKÉ JEZERO <i>„Pane, odejdi ode mě: jsem člověk hříšný!“</i>	181

Kapitola 10 ŠŤASTNÍ <i>„Radujte se a jásejte.“</i>	193
Kapitola 11 KAFARNAUM <i>„Proto nad tím místem, kde byl Ježíš, odkryli střechu.“</i>	209
Kapitola 12 PODOBENSTVÍ <i>„A mluvil k nim mnoho v podobenstvích.“</i>	223
Kapitola 13 BOUŘE <i>„Mistře, je ti to jedno?“</i>	254
Kapitola 14 GERASA <i>„Po celé dny a noci se potuloval po těch jeskyních a po horách, křičel a tloukl se kameny.“</i>	272
Kapitola 15 TABGHA <i>„A všichni se najedli dosyta.“</i>	288
Kapitola 16 BĚTHZATHA <i>„V Jeruzalémě u Ovčí brány je rybník, hebrejsky zvaný Bethzatha, s pěti podloubími.“</i>	309
Kapitola 17 JERICHO <i>„Rád by uviděl Ježíše, jak vypadá.“</i>	326
Kapitola 18 BETÁNIE <i>„Odstraňte ten kámen!“</i>	351

Kapitola 19 JERUZALÉM <i>„Potom nalil vodu do umyvadla a začal učedníkům umývat nohy.“</i>	372
Kapitola 20 GETSEMANY <i>„Padl tváří k zemi a modlil se.“</i>	397
Kapitola 21 GOLGOTA <i>„Ježíš však vydal mocný hlas a vydechl naposled.“</i>	414
Kapitola 22 VZKŘÍŠEN <i>„Ježíš jí řekl: ‘Marie!’“</i>	442
Kapitola 23 EMAUZY <i>„Jako by jim cosi zadržovalo oči, takže ho nepoznali.“</i>	472
Kapitola 24 TIBERIADSKÉ JEZERO <i>„Miluješ mě?“</i>	495
Kapitola 25 AMEN	511
Poděkování	520
K dalšímu studiu	523
Bibliografie	527
O autorovi	533
Rejstřík biblických citací	534
Rejstřík osobních jmen	540
Rejstřík místních jmen	545
Poznámky	549

KDO JE JEŽÍŠ?

Příběh se odehrává v polovině Markova evangelia. Ježíš jde se svými přáteli do Césareje Filipovy, města vzdáleného zhruba 40 km severně od Galilejského jezera. A zčistajasna se ptá: „Za koho mě lidé pokládají?“

Vypadá to, že jeho přátelé jsou tou otázkou zaskočení. Možná jsou v rozpacích, jako když se někdo zmíní o tématu, které je jinak tabu. Možná, že právě o tom potají diskutovali a přemýšleli, kdo by se Ježíše dokázal na rovinu zeptat na jeho totožnost. Možná, že je Ježíš dokonce zaslechl, jak se dohadují o tom, kým vlastně je.

Učedníci na jeho otázku odpovídají váhavě: „Za Jana Křtitele, jiní za Eliáše, jiní za jednoho z proroků.“ Je to pravděpodobně správné shrnutí tehdejšího všeobecného mínění. Herodes, který v 1. století v Galileji vládl, se domníval, že Ježíš by mohl být Janem Křtitelem, který vstal z mrtvých. Řada Židů věřila, že Eliášův návrat bude předzvěstí Božího království, a někteří z lidí žijících v této oblasti očekávali, že Boží království přijde brzy. A přirovnání k Jeremiášovi se jevilo jako rozumné, protože mezi tímto prorokem a Ježíšem existovaly jisté podobnosti. Učedníci se ale mají na pozoru, aby snad neřekli, čemu věří *oni sami*.

Ježíš se jich tedy přímo zeptá: „A za koho mě pokládáte vy?“¹

Kdo je Ježíš? Proč další kniha o tomto muži židovského původu, který žil v 1. století? Proč jsem strávil roky studiem života potulného kazatele ze zapadlého městečka? Proč jsem se dva týdny plahočil po Izraeli pod žhnoucím sluncem, abych se podíval na místa, kde někdejší tesař žil, a na místa, kde možná pobýval (ale možná také ne)? A hlavně, proč jsem svůj život zasvětil Ježíši? Odpovědi se odvíjejí od otázky, kdo podle mě Ježíš je, takže je namístě, abych vám to řekl ještě předtím, než se vydáme na naši pout.

Mým výchozím bodem je klasický teologický výrok, že Ježíš Kristus je zcela lidský a zcela božský. To je jedna z prvních věcí, které se křesťané o své víře učí.

Co to ale znamená? Začněme tím, že Ježíš Nazaretský, člověk, který chodil v 1. století po krajích Palestiny, nebyl Bůh, který by předstíral, že je člověk.² Byl to člověk z masa a kostí, skutečný člověk, který byl upřímný k Bohu a který prožíval všechno to, co prožívají lidé.

Ježíš se narodil, žil a zemřel jako jakýkoli jiný člověk. Dítě jménem Ješua přišlo na svět stejně tak bezmocné a závislé na svých rodičích jako každé novorozeně. Potřeboval péči druhých, pochovat, nakrmit, odříhnout si a přebalit. Jako chlapec, který vyrůstal v malém městečku Nazaret, si odřel kolena na kamenité cestě, narazil hlavou do dveří a popíchal se o trní. Pozoroval východ a západ slunce nad galilejskou krajinou, přemýšlel, jak daleko je měsíc, a ptal se, proč svítí hvězdy.

Ježíš měl tělo jako vy a já, což znamená, že jedl, pil a spal. Pociťoval sexuální touhy a nutkání. Dospělý Ježíš zažíval radost i smutek, smál se věcem, které mu přišly k smíchu, a plakal, když někoho ztratil. Jako zcela lidská bytost s naprosto lidskými emocemi pociťoval frustraci i nadšení. Na konci dlouhého dne byl unavený a čas od času nemocný. Natáhnul si

KDO JE JEŽÍŠ?

sval, bylo mu špatně od žaludku a možná si jednou nebo dvakrát i něco zlomil. Jako my všichni se potil, škrábal a kýchal.

Všechno, co je vlastní lidské bytosti, kromě hříchu, Ježíš zakusil.

Ježíšovo lidství je pro mnoho lidí, včetně některých křesťanů, kamenem úrazu. Situace v evangeliích, ve kterých Ježíš projevuje silné, a dokonce nehezké lidské emoce, mohou zneklidnit ty, kteří se raději soustředí na jeho božství. Na jednom místě Markova evangelia je ostrý na ženu, která ho prosí, aby uzdravil její dceru.³ Žena není Židovka, a v důsledku toho to vypadá, že ji Ježíš odmítá bezcitnou poznámkou: „Není přece správné vzít chléb dětem a hodit ho psíkům.“

Nehledě na kontext je to kousavá poznámka. Když žena odpoví, že i psi dostávají kousky ze stolu, Ježíše to obměkčí. A její dceru uzdraví.

Proč byl Ježíš tak ostrý? Bylo to proto, že byl v oblasti, kterou Marek nazývá „tyrský kraj“, tedy v nežidovském území, kde pravděpodobně nečekal, že by měl udělat nějaký zázrak? Pokud ano, proč neodpověděl ženě laskavěji a místo toho použil výraz, který byl v jeho době považován za „velmi urážlivý“?⁴ Zkoušel Ježíš její víru, měla to pro ni být výzva, aby uvěřila? Pokud ano, je to drsný způsob, který je v rozporu se soucitným Ježíšem, jakého mnozí z nás v evangeliích očekávají.

Možná ale, že vytrvalost této ženy měla Ježíše poučit, že se jeho veřejné působení vztahuje na všechny, nejen na Židy. Nebo byl možná jen unavený. Marek ve svém evangeliu o pár řádek výše říká: „Vešel do jednoho domu a nechtěl, aby to někdo věděl.“ Možná jeho strohá poznámka naznačuje fyzickou únavu. Ať už to bylo jakkoli (a my nikdy nebudeme vědět, jak to opravdu bylo), obě možnosti, tedy že to pro něj bylo ponaučení, nebo že byl unavený, v plné kráse poukazují na Ježíšovo lidství.

Je tu ovšem ještě jedna část příběhu, a to uzdravení. Ježíš ženě říká: „Že jsi to řekla, jdi, zlý duch vyšel z tvé dcery.“ Marek pak pokračuje, že žena se vrací domů a nachází své dítě ležet na lůžku a „zlý duch byl pryč“.

„Zcela lidský a zcela božský“ znamená, že Ježíš Nazaretský nebyl jen úžasný člověk, inspirující učitel a svatý muž. Charismatický tesař nebyl ani jen moudrý vypravěč, soucitný léčitel nebo odvážný prorok. Byl to Bůh.

Na Ježíšovu otázku: „Za koho mě pokládáte vy?“ Petr nakonec odpovídá: „Ty jsi Mesiáš!“ Ježíš je však božský, a to mnohem víc, než mohl Petr pochopit, i když ho označil za Mesiáše.

Ježíš konal podivuhodné skutky, které autoři evangelií nazývají „mocné činy“ nebo „znamení“. Dnes jim říkáme zázraky. Uzdravoval nemocné, utišil bouři, křísil mrtvé. Evangelia znovu a znovu uvádějí, že ti, kteří Ježíše následovali, byli, bez ohledu na to, jak dlouho ho doprovázeli, „ohromeni“ a „udiveni“ tím, co dělal. „Něco takového jsme ještě nikdy neviděli!“ říká v Markově evangeliu zástup poté, co Ježíš uzdraví ochrnuvého muže.⁵ Když utiší bouři na Galilejském jezeře, Matouš píše: „Lidé žasli a říkali: ‘Kdo to jenom je, že ho poslouchá i vichřice a moře?’“⁶ Dokonce i jeho protivníci si všímali jeho zázraků, jako když mu například vyčítali, že uzdravil ochrnuvého člověka v sobotu.⁷ Zázraky a další projevy jeho božství jsou podstatnou součástí Ježíšova příběhu. Stejně tak jako jeho vzkříšení.

Jestliže Ježíšovo lidství je pro mnohé kamenem úrazu, pro jeho božství to platí v ještě větší míře. Pro racionální, moderní mysl může být řeč o nadpřirozenu znepokojující, může vyvolávat rozpaky. Řada dnešních lidí Ježíše obdivuje, ale přestává věřit v jeho božství. Navzdory prostoru, který je v evangeliích věnován jeho „mocným činům“, chtějí mnozí omezit jeho identitu na identitu moudrého učitele. Thomas Jefferson zašel až

KDO JE JEŽÍŠ?

tak daleko, že sestavil vlastní evangelium tím, že se zaměřil na Ježíšovu etickou nauku a (doslova) vyškrtl zázraky a další náznaky jeho božství. Jefferson dával přednost své vlastní verzi Ježíše, nikoli té, kterou našel v evangeliích. Stejně jako mnozí z nás se cítil tvář v tvář některým částem Ježíšova života nesvůj. Chtěl mít takového Ježíše, který by ho neohrožoval a nebyl mu nepříjemný, Ježíše, kterého by si mohl ochočit. E. P. Sanders, odborník na Nový zákon, poté, co prostudoval Jeffersonovu upravenou verzi Nového zákona, došel k závěru, že tento mudrc z Monticella vytvořil Ježíše, který se nakonec „Jeffersonovi velmi podobal“.⁸

Jak lidství, tak božství jsou ale součástí Ježíšova příběhu. Pokud vynecháme jedno nebo druhé, pokud vyškrtneme nepříjemné části, pak už nemluvíme o Ježíši. Je to náš vlastní výtvor.

• • •

Tradiční víra v Ježíšovo lidství a zároveň božství může vyvolávat stejně tolik otázek jako odpovědí. „Zcela lidský a zcela božský“ je, abychom použili sugestivní výraz, tajemství. Něco, co není třeba, abychom vyřešili, ale o čem je třeba přemýšlet.

Tato kniha se touto otázkou zabývá, ale nepředkládá žádné nové teologické výroky. Jednak věřím v tradiční křesťanské pojetí Ježíše Krista, jednak nejsem profesor teologie. Pokud byste měli zájem o obšírnou teologickou diskusi, například o tom, jak je Boží Syn „konsubstanciální“ nebo „jedno v bytí“ s Bohem Otcem, nebo jak začít rozumět Nejsvětější Trojici, existuje mnoho knih, které o těchto tématech pojednávají mnohem lépe, než bych to dokázal já. Na některé z takových publikací vás v průběhu kapitol odkážu.

Tato kniha není ani biblickým komentářem či vědeckým dílem, které by podrobně analyzovalo jednotlivé verše z Bible,

v tomto případě z evangelií. Biblické komentáře se zaměřují na historické, politické a sociologické souvislosti biblických knih, včetně autorství, datací a míst. Dále na způsob, jakým byly texty upravovány, na význam původních hebrejských nebo řeckých slov, na možné dopady textů na tehdejší čtenáře, na náboženský základ textů, na paralely mezi daným veršem a jinými částmi Bible a na teologické interpretace textu v průběhu dějin. V předkládané knize čerpám z komentářů napsaných těmi nejlepšími odborníky. Nejedná se však o žádnou příručku.

Čím tedy tato kniha je?

Je pohledem na Ježíše, který vystupuje v evangeliích, a to optikou mého vzdělání, zkušeností, modliteb, a i nedávné pouti do Svaté země. A optikou víry.

Velká část toho, jak chápu Ježíše, se opírá o mé studium, a to jak formální, tak neformální. Jako každý katolický kněz jsem na vysoké škole několik let studoval teologii. Během té doby jsme strávili spoustu času nad Novým zákonem. Pečlivým studiem vyprávění, často rozbořem textů řádek po řádku a slovo po slově, jsme se snažili porozumět významu Ježíšových slov a činů.

Ale ještě i před studiem teologie jsem studoval Nový zákon. Jako jezuita jsem se několik let předtím, a to během studia filozofie, dokonce naučil trochu řecky, a to proto, abych dokázal číst texty evangelií v původním jazyce. Mohu říci, že učit se novozákonní řečtinu bylo to, co mě, pokud jde o vzdělání, nejvíce bavilo. Bylo to jednou na jaře, odpoledne, když mě profesor vyzval, abych přeložil první řádky Janova evangelia. Když jsem nahlas četl: „Na... počátku... bylo... Slovo,“ myslel jsem, že mi štěstím pukne srdce.

Když umíte trochu řecky, pomůže vám to všímát si věcí, které ani ty nejlepší překlady nedokážou vystihnout. Jedna

KDO JE JEŽÍŠ?

věc je čist český překlad evangelií, kde se píše, že když Ježíš uviděl nemocného člověka, „pojal [ho] soucit“ (Mt 20,34). Něco jiného je čist řecký výraz *splanchnizomai*, který znamená, že Ježíš byl pohnut v nejhlubším nitru, doslova v útrobách. Jinými slovy, Ježíš pocítil *ve svých útrobách* soucit. Řečtinu budu používat vždy, když nám pomůže lépe pochopit, co mohli autoři evangelií mít určitým slovem nebo slovním spojením na mysli.

Kromě předmětů na vysoké škole jsem se také hodně věnoval neformálnímu studiu Ježíše. Od vstupu k jezuitům se mi začaly líbit knihy o takzvaném „historickém Ježíši“. Odborníci se ve svých studiích o historickém Ježíši snaží vysvětlit co nejvíce z toho, co o životě a době Ježíše Nazaretského víme. Knihy a články o historickém Ježíši se zaměřují na taková témata, jako jsou náboženské zvyky v židovské kultuře v Palestině prvního století, socioekonomické reálie života pod římskou nadvládou a způsoby, jakými tesař mohl uživit svou rodinu v malé vesnici v Galileji.

Takový výzkum nám pomáhá lépe pochopit Ježíše v kontextu jeho doby. Uvedu jeden krátký příklad. V jednom ze svých podobenství Ježíš vypráví poutavý příběh o správci, kterému pán dal na starost své „hřivny“.⁹ Pokud víte, že „hřivna“ byla obrovská suma peněz, která se rovnala patnáctileté mzdě nádeníka, lépe pochopíte, proč Ježíš tento termín ve svém příběhu použil. Budete lépe rozumět podobenství, a tedy i Ježíšovi.

Aby akademici, kteří se zabývají historickým Ježíšem, pochopili jeho život a dobu, využívají všechny dostupné nástroje, tedy naše poznatky o kulturách prvního století, znalost místních jazyků, dokonce i archeologické nálezy v tamější oblasti. Takové bádání úzce souvisí s tím, co se nazývá „christologie zdola“, tedy snaha pochopit Ježíše tak, že začneme od jeho lidství. Výchozím bodem je Ježíš jako člověk, tedy „Ježíš jako historická postava“.

Ale četl jsem stejně tolik knih a článků, které se zaměřují méně na detaily Ježíšova pozemského života a více na jeho místo v křesťanské víře. Tyto texty se zabývají tématy, jako je vzkříšení, jak nás Kristus „spasil“ a jaká je povaha jeho vztahu k Otci a Duchu Svatému. Zaměřují se na „Krista víry“ a začínají jeho božstvím. Říká se tomu „christologie shora“. Výchozím bodem je zde Ježíš jako Boží Syn.

Rozdíl mezi těmito dvěma přístupy si můžeme ukázat na krátkém příkladu, a to na dramatickém příběhu o vzkříšení Lazara, ke kterému se podrobněji vrátíme ještě později.

V polovině Janova evangelia umírá ve městě Betánie nedaleko Jeruzaléma bratr Ježíšových přítelkyň Marie a Marty. Ježíš se tuto zprávu dozvídá, tři dny vyčkává, setkává se s oběma sestrami, a nakonec přichází ke hrobu, kde je pochováno mužovo mrtvé tělo. Ježíš žádá, aby byl odvalen kámen, a volá: „Lazare, pojd' ven!“ A mrtvý vychází z hrobu.¹⁰

Odborník, který se věnuje historickému Ježíši a zabývá se tedy teologií „zdola“, si může klást otázky jako: Jaké byly tehdejší židovské pohřební zvyklosti? Má doba tří dnů nějaký náboženský význam? Bránily Ježíšovi nějaké zvyky v tom, aby se ke hrobu vydal ihned? Jakou roli hrály v židovských pohřebních obřadech ženy? Byla otázka vzkříšení součástí některých tehdejších židovských tradic? Odpovědi na tyto otázky nám pomáhají lépe porozumět příběhu a osvětlují, co Ježíš onoho dne v Betánii řekl a udělal.

Ten, kdo se na příběh dívá z perspektivy Krista víry, a zabývá se tedy teologií „shora“, si může klást trochu jiné otázky. Co nám vzkříšení Lazara říká o Ježíšově božské moci? Jak Ježíšovy jednotlivé činy u hrobu podtrhují jeho slova? Jak se v tomto příběhu odráží chápání Ježíše jako „života“? Jakým způsobem vzkříšení Lazara předpovídá Ježíšovo vlastní vzkříšení? A co

nám říká příběh o Lazarovi ohledně toho, jak my sami dnes ve svém životě odpovídáme na Boží volání?

Oba okruhy otázek jsou důležité, a pokud ztratíme ze zřetele jednu nebo druhou optiku, riskujeme, že se z Ježíše stane buď Bůh předstírající, že je člověk, nebo člověk předstírající, že je Bůh. Oba přístupy se doplňují, nikoliv popírají. Aby se věřící člověk mohl úplně setkat s Ježíšem Kristem, potřebuje jednak pochopit historického Ježíše, tedy člověka, který chodil po zemi, a jednak se setkat s Kristem víry, s tím, který vstal z mrtvých. Oba přístupy se snaží odpovědět na otázku, s níž se potýkali učedníci na cestě do Césareje Filipovy: Kdo je Ježíš? Oba přístupy jsou zásadní a oba používám v této knize, i když důraz na jeden či druhý se může měnit v závislosti na příběhu.

Ježíš je navíc vždy zcela lidský a zcela božský. To znamená, že Ježíš není v jedné situaci lidský a v jiné božský, bez ohledu na to, že se to tak může v té které epizodě z jeho života zdát. Je božský, když řeže fošnu, a je lidský, když křísí Lazara z mrtvých. Když čteme jednotlivé úryvky evangelia, můžeme mít přirozeně pocit, že v některých vidíme spíše jeho lidství a v jiných jeho božství. I v této knize mohou některé kapitoly zdůrazňovat aspekty jeho lidské přirozenosti (například v době, kdy žil v Nazaretě jako tesař) a jiné aspekty jeho božské přirozenosti (třeba když uzdravil ochrnutého člověka). Ale ono i mluvit v těchto termínech je zavádějící. Ježíš je totiž vždy lidský i božský, ať už vyrábí stůl, nebo uzdravuje nemocného. Jeho dvě přirozenosti jsou neoddělitelné, vždy spojené v jedné osobě.

Existují také otázky týkající se Ježíšova úplného lidství a úplného božství, na které nedokážeme odpovědět. Co se dělo v Ježíšově mysli? Jak jeho lidství (abychom použili fádňí slovo) „spolupracuje“ s jeho božstvím a naopak? Do jaké míry

si byla lidská osoba vědoma svého božství? Tyto otázky o Ježíši, stejně jako mnohé jiné, musí zůstat tajemstvím.

Ale i když Ježíšova identita jako zcela lidského Božího Syna zůstává tajemstvím, je to tajemství krásné, nejkrásnější, jaké znám, a stojí za to o něm přemýšlet.

• • •

Kromě vysokoškolského studia jsem Ježíše poznal ještě třemi dalšími způsoby, a to prostřednictvím modlitby, díky zkušenostem a jako poutník.

Před pětadvaceti lety jsem vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova, římskokatolického řeholního řádu známého spíše jako jezuité. Krátce poté, co jsem u jezuitů vstoupil do noviciátu (první fáze přípravy), jsem se seznámil s úžasným způsobem modlitby, který zpopularizoval svatý Ignác z Loyoly, zakladatel jezuitů, který žil v 16. století. Tento způsob modlitby má mnoho názvů: ignaciánská kontemplace, imaginativní modlitba nebo kompozice místa.

Ignaciánská kontemplace je pobídkou k tomu, abyste se imaginárně vžili do nějaké scény z Bible. Pokud se například modlíte nad příběhem, kdy Ježíše a jeho učedníky na lodi zastihla bouře, zkuste si představit sami sebe na palubě s učedníky a položte si několik otázek, které vám pomohou vžít se do této scény.

Můžete se sami sebe ptát: *Co vidíte?* Kolik učedníků je na lodi? Jaký je výraz jejich tváře? Jak moc je jezero rozbouřené? *Co slyšíte?* Kvílení větru? Rybářské náčiní, které se v lodi smýká sem a tam? *Co cítíte?* Jste na rybářské lodi, takže možná cítíte něco ze zbytků z dnešního rybolovu. *Co cítíte na svém těle?* Doma tkané oblečení bylo pravděpodobně těžké, když bylo nasáklé vodou, kterou hnala bouře. *Jakou chuť vnímáte?* Možná chuť kapiček vody na vašich rtech. Pomocí těchto

KDO JE JEŽÍŠ?

imaginativních technik necháte ve své mysli rozehrát úryvek z evangelia a pak si všímáte svých reakcí.

Ignaciánská kontemplace nevyžaduje žádné zvláštní duchovní nadání. Nevyžaduje ani, abyste věřili, že všechny detaily zmíněné v příběhu jsou přesné. (Jak uvidíme, některá evangelní vyprávění o stejných událostech se v podrobnostech rozcházejí.) Žádá se po vás pouze to, abyste do biblických příběhů vstupovali s představivostí a připustili, že Bůh může skrze vaše představy působit a touto cestou vám pomáhat vidět věci novým způsobem. Sám Ježíš vybízel lidi, aby zapojovali svou představivost, tím, že jim předkládal podobenství. Když se ho jistý člověk zeptal: „A kdo je můj bližní?“ Ježíš neodpovídá definicí, ale příběhem o milosrdném Samaritánovi. Tím vlastně svým posluchačům říká: „Představte si, že se stane něco takového.“

Některé části Ježíšova života se k ignaciánské kontemplaci nabízejí skoro samy. Živé příběhy o tom, jak uzdravuje nemocné, jsou pro tento druh modlitby jak dělané. Dalším příkladem je období Ježíšova života v Nazaretě mezi jeho dvanáctým a třicátým rokem života. Protože o tomto dlouhém časovém úseku je napsán pouze jeden jediný řádek, označuje se toto období jako Ježíšův „skrytý život“.¹¹ Je důležité zamyslet se nad tím, jak mohl vypadat jeho každodenní život. A právě zde mohou výsledky výzkumů o historickém Ježíši vyplnit některé mezery a mohou nám pomoci představit si jeho život v Nazaretě v době 1. století.

Některé části této knihy tedy vznikly na základě mých modliteb. Když jsem se na psaní připravoval, znovu jsem si přečetl své duchovní deníky. Na tomto místě je důležitá jedna poznámka. Když budu hovořit o Ježíšově životě, jasně řeknu, co pochází z evangelií, křesťanské tradice a historického výzkumu, a co z vědeckých spekulací a z mých osobních modliteb. Jasně uvedu, co je domněnka a co ne.

Mé poznatky o Ježíšově životě vycházejí také ze zkušeností. Kristus žije, jako opravdu zmrtvýchvstalý, nejen „po pravici Otce“, jak říká Nicejské vyznání víry, ale i v životech lidí kolem nás. Jeden z krásných obrazů, který předkládá svatý Pavel, říká, že společenství věřících je „tělem Kristovým“ na zemi. Při svém působení na různých místech jsem se tedy setkával s Kristem. V Kingstonu na Jamajce po boku sester Matky Terezy. V Nairobi v Keni mezi východoafrickými uprchlíky. V Chicagu mezi členy pouličních gangů. V Bostonu mezi vězni, a to muži i ženami. A ve farnosti v blízkosti jedné bohaté čtvrti v New Yorku.

Matka Tereza často mluvila o tom, že se při práci mezi chudými setkává s Kristem „ve znepokojivém převleku“. A často jsem Krista mezi chudými rozpoznával i já. Ale Krista můžete najít v každém člověku. Jak napsal jezuitský básník Gerard Manley Hopkins (česky uvádíme v překladu Ivana Slavíka a Rio Preisnera – pozn. red.):

... neb Kristus přehrává na místech přemnohých,
líbezný v údech, líbezný v očích ne svých,
Otcí skrze vzezření lidských tváří.

Řečeno méně poeticky, Krista můžeme potkat v lidech kolem nás. Život každého člověka nám může o Bohu něco říci. Proto se v této knize s vámi podělím o příběhy, kdy jsem se s Bohem setkal v druhých lidech.

Také se mnoho novozákonních pasáží pro mě stalo důležitějšími na základě konkrétních událostí mého života. Když čtete nebo slyšíte nějakou část Písma v nějakém kritickém okamžiku, často máte pocit, jako byste ji nikdy předtím nečetli nebo neslyšeli. Všimnete si něčeho nového, úryvek k vám promlouvá se zjevnou naléhavostí. Číst o bouři na moři je jedna

KDO JE JEŽÍŠ?

věc, když váš život klidně plyne, ale když zažíváte období plné zvratů, je to něco úplně jiného. Doufám, že tím, že některé z těchto biblických pasáží propojím se svými vlastními zkušenostmi, vám pomohu propojit je také s těmi vašimi.

A konečně velká část knihy se odvíjí od jedné pouti, což se odráží i ve struktuře této knížky. Před dvěma lety jsem se s jedním přítelem-jezuitou vydal na místa, která křesťané nazývají Svatá země, tedy do oblastí v Izraeli a jeho okolí, kde se odehrála řada událostí Starého a Nového zákona.

• • •

Moje pouť do Svaté země byla ohromující. Skoro jsem nemohl uvěřit tomu, že jsem na místech, kde žil Ježíš. Když jsem poprvé spatřil Galilejské jezero s třpytící se modrozelenou vodou, obklopené narůžovělými písčitými kopci pod pražícím sluncem, bylo to jako sen. Pár dní předtím, když jsme s přítelem Georgem pobývali v Jeruzalémě, jsme narazili na jezírko Bethzatha, které Janovo evangelium označuje jako místo, kde Ježíš uzdravil ochrnulého muže.¹² Jan ho popisuje jako rybník „s pěti podloubími“. Někteří odborníci po staletí pochybovali, že tento rybník vůbec kdy existoval. Archeologické vykopávky v 19. století ale odhalily téměř celý komplex, a také pět podloubí, přesně tak, jak to Jan popsal. Vidět nejen místo, kde Ježíš vykonal zázrak, ale zároveň také jeden důkaz, který potvrzuje správnost evangelií, mě hluboce dojalo. Bylo tu pět oblouků: jeden, dva, tři, čtyři, pět. Byly tam. A tady byl i on.

Během dvou týdnů jsme s Georgem navštívili téměř všechna místa, kde Ježíš byl. Jeruzalém, samozřejmě Betlém a Nazaret, ale také místa, která jsou tradičně spojována s jeho veřejným působením v okolí Galilejského jezera: Horu Blahoslavenství, kde pronesl Horské kázání, skalnaté pobřeží, kde

povolal první učedníky, zátoku, kde mluvil v podobenstvích a seděl přitom na lodi jednoho z učedníků. Vidět, co Ježíš viděl, a stát tam, kde stál (nebo alespoň poblíž), prohloubilo mé porozumění evangeliím a posílilo mou víru.

Během pouti jsem se také dozvěděl věci, které jsem z knih nevyčetl. Například to, jak *blízko* byla v okolí Galilejského jezera místa, kde se odehrálo mnoho z Ježíšových zázraků. Když půjdete po břehu, můžete během pár hodin navštívit dějiště řady *dynameis*, tedy „mocných činů“, jak evangelia nazývají zázraky. Za další, jak *daleko* od sebe některá města byla. Jedna věc je číst, že Ježíš a jeho učedníci šli pěšky z Jeruzaléma do Jericha, druhá věc je urazit tuto vzdálenost (hodina jízdy autem) a představit si přitom, jak vyčerpávající musela tato cesta v Palestině prvního století být.

Každou chvíli jsem si uvědomoval nepatrné detaily. Jednoho horkého dne, když jsem na břehu Galilejského jezera stál na místě, kde Ježíš s největší pravděpodobností vyprávěl podobenství, jsem se rozhlédl a všiml si, že v okolní krajině se vyskytuje kamenitá půda, úrodná půda i trnité keře. Okamžitě jsem si vzpomněl na Ježíšovo podobenství o rozséváči, který rozsévá semeno právě do takových druhů terénu.¹³ Poprvé mi došlo, že když Ježíš kázal, možná nepopisoval nějaká abstraktní místa (jako že by řekl: „Zkuste si představit kamenitou půdu“), ale to, na čem stáli jeho posluchači. Představil jsem si ho, jak ukazuje kolem sebe a říká: „Podívejte se támhle na tu zem.“

Tento zážitek mi připomněl to, co mi před odletem řekl jeden přítel. Cestování po Svaté zemi je podle něj, jako když jste na návštěvě u svého dobrého přítele v jeho rodinném domě. Nezáleží na tom, jak dobře svého přítele znáte, ale po návštěvě mu lépe rozumíte. Celkově mohu říci, že díky pouti jsou pro mě evangelia živější, lépe chápu konkrétní příběhy a jsem bohatší o obrovské množství fascinujících informací

KDO JE JEŽÍŠ?

o životě a době Ježíše Nazaretského. Proto se Svatá země často nazývá pátým evangeliem.

Studium, modlitba, zkušenost, pout' – a víra, to všechno se propojuje s Ježíšovým životem. To všechno se promítá do otázky, která byla poprvé položena učedníkům na cestě do Césareje Filipovy: Kdo je Ježíš?

• • •

Co se týče struktury knihy, budu Ježíšův život představovat postupně, tedy od oznámení jeho narození, přes jeho dětství, dospívání a ranou dospělost a křest, který přijal od Jana Křtitele, s důrazem zejména na jeho veřejné působení, až po jeho poslední dny, smrt a vzkříšení. Čtyři evangelia se ne vždy shodují v pořadí událostí (často neobsahují stejné události), ale postupují ve víceméně logickém sledu. Je tedy možné používat všechna čtyři současně. Mým vodítkem budou různé „paralelní části evangelií“, které chronologicky odpovídají pasážím z Matouše, Marka a Lukáše. U Jana je uspořádání obtížnější, ale ne nemožné, protože i on sleduje průběh Ježíšova života.

Až se dostaneme na významná místa, kde Ježíš pobýval, podělím se s vámi o to, co jsem tam během své pouti viděl. Doufám, že se mi podaří vás tímto způsobem vtáhnout do této mé pouti tak, abyste zakusili, jak jsem ji prožíval já. Také vám nabídnu zamyšlení nad tím, co by nám konkrétní epizody z Ježíšova života mohly dnes říci.

Každá kapitola bude tedy obsahovat vyprávění o cestě, studium textu a duchovní zamyšlení. Na konci kapitoly připojím odpovídající úryvek z evangelia. Chtěl bych vás tím povzbudit k tomu, abyste si tuto část z Bible sami prožili.

Není třeba dodávat, že se nebudu zabývat všemi událostmi z Ježíšova života, které evangelia zaznamenávají. Jak jsem již

řekl, tato knížka není komentářem k Bibli. A ne každý chce číst knihu, která má čtyři tisíce stránek. Místo toho se zaměřím na konkrétní události z Ježíšova života, které pro mě měly největší význam a o kterých, jak doufám, bych mohl říct něco nového. Nebudu se také věnovat každému úryvku stejně podrobně. Některé příběhy prostě vyžadují hlubší rozbor a u jiných záležitostí není třeba věci uměle natahovat. Například nebudu rozebírat pasáže o Marii a Josefovi tak podrobně jako ty, v nichž se objevuje dospělý Ježíš. A konečně vám nebudu vyprávět o každém místě, které jsme s Georgem navštívili. Jistě se obejdete bez mého líčení nákupu zubní pasty v drogerii v Jeruzalémě nebo mýdla v Tiberias.

Tato kniha je koncipována tak, aby byla přístupná každému, tedy počínaje člověkem, který o Ježíši teprve začíná přemýšlet, a konče člověkem, který má pocit, že toto téma zná dobře. Je určena lidem hluboce věřícím i nevěřícím, kteří se chtějí dozvědět něco o Ježíši. Můj vlastní přístup je však přístupem křesťana. Nebudu se tedy stydět mluvit o své víře. A konečně, nebudu předpokládat, že máte mnoho předchozích znalostí o evangeliích nebo o Ježíšově životě a době, ale budu předpokládat, že se dokážete rychle zorientovat a, jak řekl Ježíš, jít za mnou.

• • •

Kdykoli jsem svým přátelům řekl, že budu psát knihu o Ježíši, vždycky se mi smáli. Můj záměr se jim totiž kvůli svému rozsahu zdál být neproveditelný. Ale poté, co jsem jim vysvětlil, že se v knížce zaměřím pouze na konkrétní pasáže z evangelia, mi jeden přítel položil rozumnou otázku: „Můžeš říct ještě něco, co nebylo řečeno?“

KDO JE JEŽÍŠ?

„No,“ uvažoval jsem, „budu psát o Ježíšovi, kterého jsem potkal ve svém životě. To je Ježíš, o kterém se ještě nepsalo.“ Může to být podobné, jako když vám nějaký kamarád řekne něco nečekaného o vašem společném příteli. „To jsem o něm vůbec nevěděl,“ řeknete možná udiveně. Vidět přítele jinýma očima vám může pomoci si ho více vážit. Možná, že nakonec svého přítele zcela novým způsobem pochopíte.

Chtěl bych vás tedy pozvat k setkání s Ježíšem, kterého už možná znáte. Chtěl bych vás ale pozvat k setkání s ním v novém světle. Nebo pokud o Ježíši mnoho nevíte, rád bych vám ho představil. Rád bych vás seznámil s Ježíšem, kterého znám já, s osobou, která je středem mého života.

Poznávat Ježíše, stejně jako poznávat kohokoli jiného, je pouť. Součástí této pouti byla i cesta do Izraele, která změnila můj život.

KAPITOLA 4

NAZARET

„Ježíš pak prospíval moudrostí [...] [a] věkem.“

Lk 2,51–52

V neděli, když jsme navštívili Nazaret, měla v bazilice Zvěstování začít mše. S Georgem jsme si našli volná místa v masivních dřevěných lavicích právě ve chvíli, kdy začínalo procesí, a snažili jsme se porozumět neznámému jazyku. Ale přestože arabsky umím jen pár slov, ukázalo se, že se jednotlivé části mše, které zcela bezpečně známe, dají snadno sledovat. Uvědomil jsem si, že zvuky a kadence jsou také bližší Ježíšovu původnímu jazyku, tedy aramejštině, spíše než angličtině. Zavřel jsem oči a přemýšlel, jak asi ve skutečnosti zněl Ježíšův hlas.

Potom jsme navštívili kostel svatého Josefa, jednoduchou stavbu postavenou v roce 1914 na zbytcích středověkého kostela. Ten se nacházel na místě, o němž tradice tvrdí, že to byla Josefova tesařská dílna. Tradice to možná tvrdí, ale většina odborníků nikoli. Murphy-O'Connor ji v knize *The Holy Land* bez pardonu označuje za „zbožnou tradici, která nemá žádné opodstatnění“.⁵⁵ Tolik tedy k tomuto. Na druhou stranu Murphy-O'Connor poznamenává, že na místě byly při vykopávkách objeveny zbytky vesnice z 1. století a jsou zde patrné důkazy o silech, lisovnách oliv a skladovacích prostorách.

Zbožná tradice možná nemá co do umístění tesařské dílny žádné opodstatnění, ale období Ježíšova mládí, dospívání

a rané dospělosti ano. Během svého veřejného působení byl Ježíš znám jako „Ježíš z Nazareta“ a většinu svého života strávil právě v tomto městě.

Je ovšem zvláštní, že z jeho života mezi narozením a začátkem veřejného působení je v celém Novém zákoně zmíněna pouze jedna událost. Když bylo Ježíšovi dvanáct let, vydala se jeho rodina na pouť do Jeruzaléma na velikonoční svátky. Na zpáteční cestě, jak vypráví Lukáš, si Maria a Josef uvědomili, že chlapec není s jejich skupinou. Není to tak bezcitné, jak by se mohlo zdát. Bylo totiž normální, že ve skupině poutníků, která zahrnovala rozvětvené rodiny, rodiče předpokládali, že jejich dítě se drží jiných příbuzných. Obavami bez sebe („s bolestí“, říká Lukáš) spěchali Maria a Josef zpět do Jeruzaléma, kde dvanáctiletého chlapce našli v chrámu, jak tam poklidně hovoří s tamními židovskými učiteli. „Proč jste mě hledali?“ ptá se předčasně vyzrálý chlapec. „Nevěděli jste, že já musím být v tom, co je mého Otce?“⁵⁶

Touto malou ilustrací nám Lukáš přibližuje nejen Ježíšovu inteligenci, ale také jeho přirozenou náklonnost k náboženskému světu. Jeho přitažlivost k chrámu je podobná tomu, jako když nějaký mladý student tíhne k určitému hudebnímu nástroji nebo sportu. *Samozřejmě, že jsem byl tady*, jako by říkal svým rodičům, i nám. *Kde jinde bych měl být? Mám to tady rád.*

Od tohoto okamžiku až do jeho křtu ve třiceti letech popisují evangelia jeho život jednou jedinou větou. Poté, co rodiče našli Ježíše v chrámu, Lukáš píše: „Ježíš pak prospíval moudrostí, věkem a oblibou u Boha i u lidí.“ To je ale věta! Do jednoho verše se vejde osmnáct let. Doba mezi tím, co se Ježíš ztratil v Jeruzalémě, a okamžikem, kdy ho Jan u Jordánu pokřtil, je zahalena tajemstvím a často se o ní mluví jako o Ježíšově „skrytém životě“.

Chybějící informace o této části Ježíšova života mohou být pro věřící, kteří chtějí o Ježíši vědět co nejvíce, frustrující.

Jeho narození je věnováno mnohem více veršů evangelia než jeho dětství, dospívání a rané dospělosti dohromady. Ale opět, evangelia nebyla napsána jako historické dokumenty (tedy tak, jak dnes chápeme životopisy), ale jako dokumenty víry. V důsledku toho se nezabývají ani tak Ježíšovým mládím jako jeho veřejným působením. Tato část jeho života tak zůstává téměř zcela neznámá.⁵⁷

Nicméně napříč dějinami křesťanské spirituality se vine silný proud, který se věnuje právě Ježíšovu skrytému životu. A není žádným překvapením, že osoba, která je v katolických kruzích s Ježíšovým skrytým životem nejvíce spojována, je spojována také s Nazaretem. Karel de Foucauld, francouzský šlechtic a voják žijící v 19. století, který se vzdal života plného výsad a zvolil si asketický život v severoafrické poušti, může být právem nazýván apoštolem Ježíšova skrytého života.

Vikomt Foucauld se narodil v roce 1858 ve šlechtické rodině, promrhal obrovské jmění a v roce 1881 vstoupil do francouzské armády. Poté, co byl vyslán do Alžírsko, byl propuštěn pro „nedisciplinovanost a své proslulé nemravné chování“. V tomto případě šlo o to, že si s sebou přivedl prostitutku a vydával ji za svou manželku. Když byl jeho pluk vyslán do Tuniska, vrátil se k němu. Vikomtovo působení v armádě sice trvalo jen krátce, ale pobyt v severní Africe v něm probudil celoživotní zájem o tuto oblast. Po definitivním odchodu z armády podnikl pod záštitou Francouzské zeměpisné společnosti průzkumnou cestu po Maroku.

Zbožnost místních muslimů v něm podnítila nový zájem o jeho katolickou víru, což vedlo k tomu, že se vydal na pouť do Svaté země. Tam ho fascinovala spiritualita Ježíšova skrytého života. Došlo mu, že obyčejným „nazaretským životem“, který Ježíš vedl před svým veřejným působením, se může inspirovat každý člověk jako cestou ke svatosti. Foucauld se tedy vzdal veškerého svého majetku a vstoupil do trapistického kláštera

v Sýrii. Později se přestěhoval do Nazareta, kde pracoval jako zahradník v klášteře ženského řeholního Řádu chudých sester svaté Kláry, neboli klarisek. To ho však stále neuspokojovalo, a tak se vrátil do severní Afriky, kde žil v Maroku mezi Tuaregy. Tam doufal, že založí vlastní řeholní řád, jehož členové by žili spiritualitu skrytého života. Přestože si ho místní obyvatelé velmi vážili, byl během nakonec potlačeného drancování v roce 1916 zabit tuarežskými povstanci.

Zdánlivě se Karlovi v životě „nedařilo“, ale po jeho smrti bylo založeno několik řeholních řádů, které se odvolávají na jeho odkaz, včetně Malých bratrů Ježíšových a Malých sester Ježíšových. Když jsem působil v Keni, seznámil jsem se tam s komunitou Malých sester, které bydlely v té samé ulici jako jezuité. Jejich život v Karlově duchu spočíval v tom, že vykonávaly „obyčejnou“ práci. Pracovaly jako služebné, dělnice v továrnách, pomocné síly v zemědělství a uklízečky a šířily evangelium v prostředí každodenního života.

Když jsme byli v Nazaretě, měl jsem radost, že jsem v mapě objevil malý obdélníček s nápisem (s pravopisnými chybami) „Charles de Foucauld Monastery“, tedy Klášter Karla de Foucaulda. Byl to ten klášter, kde pracoval jako zahradník? Nacházel se jen pár ulic od baziliky Zvěstování. A tak jsme se s Georgem poté, co jsme okoukli nazaretské rozvaliny, vydali ho najít. Když jsme už po několikáté zabloudili, zašel jsem do obchodu se suvenýry a zeptal se majitelky, která mluvila francouzsky, zda by nás mohla nasměrovat ke klášteru Karla de Foucaulda.

„*Mais oui, le grand philosophe!*“ zvolala. Velký filozof Michel Foucault. Majitelé obchodů v Nazaretě jsou zjevně sečtělí. Když jsem řekl: „*Non, non. Charles,*“ zavrtěla hlavou.

„*Le monastère?*“ zeptal jsem se s nadějí. „*Aha,*“ řekla a neurčitě pokynula ulicí směrem dolů.

Impozantní kamenná zeď táhnoucí se po celé délce bloku ulice obklopovala něco, co vypadalo jako klášter. Nebyl jsem si jistý, jestli je to klášter klarisek, kde Karel žil, nebo mužského řeholního řádu, který po Karlovi pojmenoval svůj klášter. Nebyla tu žádná cedule, ale zazvonili jsme na rezavý zvonek vedle masivních dřevěných dveří zasazených hluboko do kamenné zdi. Nikdo neodpovídal. Zašli jsme za roh, sešli z kopce a zazvonili u vysoké železné brány. „Tady je škola,“ vysvětlil správce, který otevřel bránu jen na škvíru. „Klášter je tam nahoře.“⁵⁸

Vrátili jsme se k původnímu vchodu, znovu zazvonili a čekali. „*Tant pis!*“ – Moc špatné, povzdechl si George. Já jsem ale zoufale toužil po tom, abychom se dostali dovnitř.

Mnozí z nás by si přáli dostat se k té části Ježíšova života, kterou strávil v Nazaretě. Ale stejně jako zdi tohoto kláštera, i Nový zákon ji našemu zraku upírá.

Skrytý život mě fascinuje. Na jedné straně je úžasně tajemný. Víme totiž jen velmi málo o tom, co Ježíš dělal během let, která trávil v Nazaretě. Zároveň to není tajemství nezdolné. Máme spoustu solidních biblických, archeologických a historických studií, které nám mohou o životě v Nazaretě v 1. století říci mnohé. A v poslední době došlo k opravdu prudkému nárůstu množství objevů o starověké Galileji. Výsledkem je přehršle knih o míře vlivu římské a řecké kultury na Galileu, o tehdejší sociologické a ekonomické situaci, o židovské náboženské praxi prvního století, o tom, co archeologické nálezy vypovídají o rodinách žijících v dotčené oblasti a obecněji o každodenním životě v Ježíšově době.

Je tu ale ještě jeden důvod, proč mě skrytý život láká. A je podobný tomu, co přitahovalo Karla de Foucaulda. Ježíšova léta v Nazaretě se totiž nejvíce podobala našemu životu. Nikdo z nás nebude kázat a dělat zázraky, alespoň ne tak jako Ježíš, ale všichni žijeme svůj každodenní život, stejně jako ho žil Ježíš

v Nazaretě, kdy nás rodiče vychovávají a starají se o nás, kdy si v rodině navzájem projevujeme lásku, ale také se hádáme, kdy si hrajeme s kamarády, kdy se učíme, co to znamená být dospělými, a kdy si časem vyděláváme na své živobytí. Byl Ježíš méně Božím Synem, když dělal obyčejné věci? Ne.

Jaký byl ale Ježíšův život během třiceti let, co žil v Nazaretě?

• • •

Existuje řada vynikajících odborných studií o životě ve starověké Galileji, konkrétně v Nazaretě v 1. století, tehdy malém městečku v jižní Galileji. Vycházejí z archeologických výzkumů a různých historických pramenů a společně vykreslují obraz převážně agrární společnosti, sestávající z nižších vrstev a chudiny, které žily ve velice úrodném kraji. Dokonce i během naší pouti po Galileji na konci srpna, kdy bylo úmorné vedro, byla oblast poseta větrem ošlehanými olivovníky, vysokými datlovými palmami a nejrůznějšími plodinami. Během měsíců s vydatnějšími srážkami krajina rozkvétá pestrobarevnými květy. Alespoň tak nám to bylo řečeno! Židovský historik Josephus, který psal pár desítek let poté, co Ježíš žil, popsal jeden pás podél severozápadního břehu Galilejského jezera jako nejúrodnější v celém Izraeli.⁵⁹

Navzdory úrodné půdě však Galilea zůstávala, jak popisuje archeolog a odborník na Nový zákon Jonathan L. Reed, „na okraji Římské říše, a to jak geograficky, tak politicky“.⁶⁰ Římské cesty se jí vyhýbaly až do 2. století. Byl to tedy takový zapadákov. Pokud jde o Nazaret, většina akademiků odhaduje, že v Ježíšově době zde žilo 200 až 400 lidí.⁶¹ Obyvatelé Nazareta tedy žili v zapadákově zapadákově.

Pozůstatků domů se dnes v Nazaretě najde jen poskrovnu. Archeologické nálezy ale odhalily malá obydlí postavená

z kamene (čediče nebo vápence), který byl v okolí k mání. Kamenné kvádry byly naskládány nahrubo jeden na druhý. Podlahy byly z udusané hlíny. Střechy byly z došků, kladených na dřevěné trámy a spojovaných blátem. Dva nebo tři domy byly seskupeny kolem otevřeného nádvoří. Tam se většinou vařilo. Na dvoře mohla být také společná cisterna a mlýnský kámen na mletí obilí. Mohla zde být i ohrada pro zvířata. Když jsem byl jako novic na Jamajce, viděl jsem tam podobné uspořádání, kdy v chudších čtvrtích Kingstonu žily rodiny v malých domech seskupených kolem „dvora“ určeného pro nejrůznější společné činnosti.

V Nazaretě se malé uzavřené místnosti používaly k úkrytu, spánku, sexu a, jak poznamenává teoložka Elizabeth A. Johnsonová, CSJ, ve své knize o Marii, „k porodu a umírání“.⁶² Tyto místnosti svědčí o malém soukromí obyvatel, ale o velkém smyslu pro společenství. Není třeba dodávat, že v takto semknutém společenství lidé Ježíše velmi dobře znali, znali jeho přátele, jeho zvyklosti, jak mluvil, co měl a neměl rád. Později uvidíme, jak důležitý je tento poznatek, protože vysvětluje komentáře lidí, kteří Ježíše znají a jsou z něj šokováni: „Copak to není syn tesařův? Copak se jeho matka nejmenuje Maria a jeho příbuzní Jakub, Joset, Šimon a Juda? A nežijí mezi námi všechny jeho příbuzné?“ říkají zástupy v Matoušově evangeliu.⁶³

Jaké jídlo se připravovalo ve dvorech, pod širým nebem? Strava v Nazaretě se v té době skládala především z obilovin, zeleniny a některých druhů ovoce, dále z oliv a oleje z olivovníků, které po okolí hojně rostly. Pokud měla rodina zvířata, sem tam se pilo mléko nebo jedlo maso. Občasným luxusem byly solené ryby. Na pita chlebu se podával dušený pokrm z čočky a několika druhů sezónní zeleniny, spolu s vítaným ovocem a sýrem nebo jogurtem.⁶⁴ Obstojný, ale ne vždy spolehlivý

zdroj vody se nacházel na okraji vesnice na místě, kterému se dnes říká Mariina studna.

Odpadky a splašky se často vyhazovaly a vylévaly před dům, do soutek, tj. úzkých proluk, mezi malými bloky domů, podobně jako je tomu dnes v některých částech rozvojového světa. Během svého působení u Jesuit Refugee Service (Jezuitské služby uprchlíkům) v keňském Nairobi jsem viděl, jak lidé musejí v městských slumech žít bez vody a záchodu. Nezbyvá jim nic jiného než odkládat odpadky a splašky do malých kanálů, které protékají slumy. Tyto kalné potoky a říčky, které se musí každých pár metrů překračovat, v období dešťů přetékaají a v jakoukoli roční dobu páchnou. Je to jedna z nejžalostnějších stránek života těch, kteří jsou tak strašně chudí.

Oblečení bylo v Nazaretě Ježíšovy doby jednoduché. Většina mužů nosila bederní roušku, tuniku a plášť, který byl buď ze lnu, nebo většinou z vlny a býval zřejmě nějakým způsobem obarvený. Ženy nosily podobně jednoduchý oděv. Veškerou práci potřebnou pro výrobu oděvů – předení, tkaní i šití – obstarávaly místní ženy, přičemž vlna byla ze stád ovcí, které se pásly na okolních kopcích.⁶⁵

Jodi Magnessová, archeoložka a profesorka raného judaismu, ve své příznačně nazvané knize *Stone and Dung, Oil and Spit (Kámen a lejno, olej a plivance)*, fascinující studii o podrobnostech každodenního života Židů v Galileji a Judsku v Ježíšově době, připomíná, že lidé žijící na Západě mají tendenci nahlížet na starověký svět velmi „dezinfikovanou optikou“. Ale i v těch nejvyspělejších městech bylo tehdy normální, že se žilo ve „špinavých, zapáchajících a zdraví neprospívajících“ podmínkách. „Kdybychom se mohli přenést zpět v čas,“ píše Magnessová, „pravděpodobně by většina z nás nepřežila, protože by byla vystavena všudypřítomné špíně a nemocem, vůči nimž nemáme imunitu.“⁶⁶

Zdravotní stav obyvatel Nazareta proto zdaleka nedosahoval moderních standardů. John Dominic Crossan a Jonathan L. Reed, akademici, kteří se věnují Ježíšovi jako historické postavě, shrnují poměry v Nazaretě v Ježíšově době v několika strohých větách:

Převážná část kosterních pozůstatků podle očekávání vykazuje nedostatek železa a bílkovin a poukazuje na to, že většina lidí trpěla těžkou artritidou. Chřipka, silné nachlazení nebo absces zubu mohly být smrtelné. Průměrná délka života se u té šťastnější poloviny, která přežila dětství, pohybovala někde kolem třiceti let. Padesátníci nebo šedesátníci byli výjimkou.⁶⁷

Mnoho z několika set obyvatel Nazareta, přičemž většina z nich patřila k rozvětveným rodinám, bylo závislých na zemědělství. To bylo zdrojem obživy a díky němu mohli lidé také platit daně. Plodiny diverzifikovali, aby nebyli příliš závislí pouze na jedné. Tato oblast se výtečně hodila pro středomořskou nutriční triádu, kterou tvořilo obilí, olivy a hroznové víno. Členové větších rodin sice pomáhali s prací v zemědělství, ale nebyla to jistá obživa, protože jedno sucho nebo mizerná úroda mohly znamenat hladomor. Elizabeth Johnsonová shrnuje způsoby obživy místních lidí takto: „Někteří byli rolníci, kteří obdělávali vlastní půdu, jiní pachtýři, kteří obdělávali půdu patřící jiným, a další řemeslníci, kteří předchozím dvěma skupinám nabízeli své služby.“⁶⁸ Do této poslední kategorie, tedy řemeslníků, můžeme zařadit Josefa a Ježíše.

Hlavní úlohou dospělých vdaných žen byla péče o domácnost a děti a v případě potřeby práce na poli. Mladší synové z početných rodin nebo ti, kteří se narodili mimo manželství, se mohli pokusit najít si práci jako vojáci, nebo se dokonce věnovat loupežnictví. (Když Ježíš mluvil o marnotratném

synovi, možná čerpal z příběhů nazaretských rodin.) Ženy, které nežily pod ochrannou rukou otce, manžela nebo syna, se mohly samostatně živit jako pekařky, mohly se věnovat textilní výrobě, nechávat se najímat jako služebné nebo se v zoufalejších případech živit prostitucí.⁶⁹ Život byl těžký a lidé žili nebezpečně blízko okraje společnosti, ekonomicky i sociálně.

Lidé necestovali příliš daleko, protože to bylo nebezpečné a drahé. Když už se na cesty vydali, například na pouť do Jeruzaléma, tak ve větších skupinách, aby odradili lupiče. Život se odehrával, jak říkají Crossan a Reed, „převážně v domovském místě“.⁷⁰

Život ztěžoval také třídní systém, jehož součástí byla naprostá většina pracujícího obyvatelstva. Velká část plodů země a vydělaných peněz byla prostřednictvím daňového systému odváděna vládnoucí elitě, v tomto případě herodiánským a římským úřadům. Daně byly trojí. Za prvé šlo o desátek neboli deset procent, která byla určena jeruzalémskému chrámu. Za druhé to byla daň římskému císaři a za třetí platba místnímu židovskému králi, v tomto případě Herodovi. V důsledku rozmarů počasí a úrody, špatného zdravotního stavu a těchto trojích daní se tak rodiny mohly zadlužit a zbankrotovat.

Nad obyčejnými lidmi stáli příslušníci složité hierarchie, kterou tvořili nejen panovníci, ale i vládnoucí vrstva sestávající z členů dvora, obchodníků a některých kněží. A přestože obě „nejvyšší vrstvy“ (panovníci a vládnoucí třída) tvořily pouze jedno procento obyvatelstva, náležela jim ne méně než polovina celkových příjmů regionu.⁷¹ Těsně pod nejvyššími vrstvami se nacházeli kupci a kněží. Na nejnižší příčce společenského žebříčku stáli vydědenci.

Jen o stupeň výše než tito nečistí se nacházela vrstva rolníků, kteří obdělávali půdu, a řemeslníci. Je zajímavé, že

řemeslnická vrstva se pravděpodobně řadila někam pod rolníky, protože oproti nim nebyla v té výhodě, že by disponovala pozemkem. Ježíšova rodina patřila mezi řemeslníky, a zřejmě se tedy nacházela blízko spodní příčky ekonomického žebříčku. Ježíš věděl, co to znamená být chudý a žít mezi lidmi, kteří si těžce vydělávají na živobytí, jsou závislí na rozmarech počasí, nemocí a svých pánů.⁷² Také věděl, co znamená žít ve světě vzájemně propojených vazeb, kdy řemeslník pomůže rolníkovi, starší žena těhotné sousedce a ten, kdo má jídlo navíc, rodině, kterou stihla neúroda.

„Všechny archeologické nálezy z římského období,“ shrnují Crossan a Reed, „dokazují, že lidé v Nazaretě vedli prostý rolnický život.“

Jak to bylo v této oblasti s náboženskou praxí? Přestože se evangelia zmiňují o Galileji pohanské (tedy o zemi Nežidů) a přestože mezi židovskými velekněžími v Jeruzalémě a místními galilejskými kněžími panovalo napětí, archeologové si jsou poměrně jistí, že Galilea byla rozhodně židovská.⁷³ „Archeologické vykopávky v Galileji a jejím okolí ukazují, že Galilejci byli Židé, nikoli směsice Židů a pohanů,“ píše Reed. „Galilea byla v Ježíšově době v drtivé většině židovská.“⁷⁴

Ačkoli Židé náleželi k římské kolonii v Palestině, odlišovali se od svých pohanských sousedů zákony, které přímo upravovaly jejich každodenní život. To znamenalo řádné dodržování židovských zákonů, které nařizovaly praktiky, jako byly rituály očisty těla a rukou, náboženský půst a dodržování pravidel stolování (včetně toho, které potraviny byly považovány za nečisté), dodržování soboty, pravidla odívání, pohřební zvyky a vyhýbání se lidem, kteří byli považováni za „nečisté“.⁷⁵ To vše byl způsob, jak uctívat Boha nejen duchem, ale i tělem. Ježíš byl vychován v systému zákonů a zvyků a byl poučen o tom, čemu

a komu se má vyhýbat. Některé z těchto zvyklostí Ježíš později ke zděšení některých svých židovských spoluobčanů zpochybní.

Ježíš prožil třicet let svého života v židovské vesnici, která měla jen okrajový význam. Stojí za pozornost, že Nazaret není ve Starém zákoně nikde uveden. Není o něm zmínka ani v talmudu, který vyjmenovává 63 galilejských vesnic, ani ve spisech zmíněného Josepha, kde je uvedeno 45 galilejských vesnic. „Může z Nazareta vzejít něco dobrého?“ ptá se Natanael.⁷⁶ V tomto úryvku evangelia je Nazaret doslova předmětem vtipu.

A přitom nedaleko odtud se nacházelo velké a rušné město Seforis s 30 000 obyvateli, které bylo vzdálené jen čtyři míle od Nazareta a které v té době Herodes Antipas představoval. Rozsáhlé pozůstatky města poukazují na to, že tam byl amfiteátr pro tři až čtyři tisíce lidí, soudy, pevnost, královská banka a domy s freskami a nádhernými mozaikovými podlahami. Bylo to kosmopolitní místo, kde se mluvilo řecky.⁷⁷ Naproti tomu Ježíšovo rodné město bylo pouze místem obživy, velmi odlišné od jiných větších měst se znatelnějším římským a řeckým vlivem. Skromné pozůstatky Nazareta jsou dnes v ostrém kontrastu s pozůstatky Seforis, které jednoznačně poukazují na jeho bohatství. Jeden tým archeologů o Nazaretě napsal: „Hlavní činností těchto vesničanů bylo zemědělství. Mezi archeologickými nálezy nenasvědčuje nic tomu, že by byli bohatí.“⁷⁸

Odborníci vedou žhavé diskuse o tom, zda si Ježíš mohl hledat práci v rozrůstajícím se městě Seforis, kam by ho přilákala poptávka po dobrých tesařích nebo řemeslnících obecně, a zda se tedy mohl seznámit s řeckou kulturou a dalšími kulturami. Město, které Josephus nazývá „ozdobou celé Galileje“, se přeci jen nacházelo jen hodinu a půl chůze od Nazareta.⁷⁹

„Nepochybně Seforis znal,“ píše E. P. Sanders v knize *The Historical Figure of Jesus (Historická postava Ježíše)*. Proč se tedy o tomto velkém městě, tak blízko Nazareta, v evangeliích nepíše? Reed dává v sázku domněnku, že možná jeho helenizovaná kultura a bohatí obyvatelé Ježíše neoslovili. Sanders píše, že vzhledem k tomu, že Ježíš chápal své působení jako službu určenou především Židům žijícím ve vesnicích a malých městech, neměla pro něj města jako Seforis velkou prioritu.⁸⁰ Nebo možná, stejně jako zbytek jeho skrytého života, nejsou prostě jeho návštěvy Seforis v evangeliích zmíněny.

Nedá se zjistit, zda Ježíš jako mladík nebo dospívající v Seforis byl, ale podle mého názoru by bylo divné, že by během třiceti let, kdy tento zvědavý mladík žil v Nazaretě a později jako řemeslník vyhledával zakázky, alespoň párkrát nebyl v rozrůstajícím se kosmopolitním městě a nepoznal mnohojazyčný a multikulturní svět Římanů, Řeků a svých židovských spoluobčanů. Při takových příležitostech si Ježíš v Seforis mohl prohlédnout některé z bohatších a luxusněji zařízených domů, které se tolik lišily od relativních chatrčí jeho přátel a rodiny v Nazaretě. Možná, že kontrast mezi bohatstvím Seforis a chudobou Nazareta ovlivnil Ježíšovy pozdější poznámky o rozdílech v příjmech. Možná si dokonce osvojil několik řeckých slov a frází, které mu později v životě dobře posloužily. Dva z jeho učedníků, Filip a Ondřej, mají řecká jména, což je další důkaz směsice kultur v okolí Galilejského jezera.

Nazaret sám o sobě byl sice zapadákov, ale nacházel se uprostřed spleť sítě cest a obchodních stezek v Dolní Galileji, a skutečnost, že ležel blízko Seforis, ho umísťovala doprostřed žebříčku toho, co Crossan nazývá „urbanizovaným a městským“ prostředím. To opět svědčí ve prospěch určité sofistikovanosti obyvatel Nazareta, nebo alespoň ve prospěch toho, že byli „vystaveni“ sofistikovanému okolí.⁸¹ Crossan píše, že navzdory

velikosti Nazareta jeho obyvatelé „žili ve stínu velkého správného města [Seforis], uprostřed hustě osídlené městské sítě a v kontextu jeho helenizovaných kulturních tradic“.⁸²

Crossan se ohrazuje proti obrazu Ježíše jako venkovského chlapce, který nezná nic, co bylo za hranicemi jeho města. Ježíš navíc musel spolu se svou rodinou putovat do Jeruzaléma na hlavní náboženské svátky v roce, a byl tedy i tímto způsobem konfrontován s životem mimo Nazaret.

Přesto, jak poznamenává Sanders, Ježíš nebyl „městský člověk“. Do Seforis jezdil za prací, nikoliv kvůli řecké kultuře. Život na vesnici určovala práce. A tak si tesař, který vykonával své řemeslo v nedalekém městě, po skončení práce sbalil své nářadí a šel domů. A co se týče jazyka, Ježíš, jako obyvatel malé vesničky Nazaret, kromě toho, že se učil hebrejsky, uměl řecky pravděpodobně jen lámaně. Mark Chancey ve své knize *Greco-Roman Culture and the Galilee of Jesus* (*Řecko-římská kultura a Ježíšova Galilea*) dochází k závěru, že „optimistická tvrzení o vysokém počtu Galilejců, kteří ovládali řečtinu, lze jen těžko doložit“, a to pravděpodobně tím spíše, pokud šlo o malé město, jako byl Nazaret.⁸³

Ježíšovým rodným jazykem byla aramejšťina. V evangeliích, ačkoli jsou psána řecky, je zachováno několik stop Ježíšovy mateřštiny. Mnozí odborníci se domnívají, že jedna z „nejautentičtějších“ Ježíšových slov jsou ta v aramejštině, která utkvěla v paměti původním posluchačům, poté byla ústně předávána a nakonec pečlivě zaznamenána evangelisty. Slyšíme, jak Ježíš říká malému děvčátku, které bylo považováno za mrtvé: „*Talitha kum!*“ (Děvče, říkám ti, vstaň!) Nebo jak k uším hluchého muže dolehne: „*Effatha!*“ (Otevři se!) Ježíš říká zástupům lidí, že budou odsouzeni, když někoho nazvou *rhaka* (bláznem). Poslední jeho úzkostná slova pronesená z kříže jsou také v aramejštině: *Elói, Elói, lema sabachthani!* (Bože

můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?)⁸⁴ Ježíš byl tedy aramejsky hovořícím člověkem, a to téměř jistě s výrazným galilejským přízvukem. Je zajímavé, že Petr je během Ježíšova umučení podezírán, že ho znal, zřejmě proto, že lidé poznávají jeho galilejský přízvuk.⁸⁵

Pokud jde o Ježíšovo vzdělání, Meier v knize *A Marginal Jew* poznamenává, že Ježíš sice možná neměl takové vzdělání, které označujeme jako formální, ale mohl vyrůstat v kultuře, která byla více na výši, než si můžeme myslet. I když gramotnost nebyla v Galileji údělem každého, skutečnost, že Ježíš byl schopen číst z Písma, poukazuje na to, že gramotný byl. A vzhledem k tomu, že jeho učení bylo „prodchnuto“ perspektivou a jazykem posvátných textů judaismu, říká Meier: „Lze předpokládat, že Ježíšovi se v rodině dostalo intenzivní a hluboké náboženské formace a že zahrnovala i výuku v čtení biblické hebrejštiny.“⁸⁶

A jak jsem zažil během svého pobytu ve východní Africe, mnoho chudých, kteří přicházejí do styku s lidmi různých etnik a jazykových skupin, se naučí mluvit několika jazyky, a to navzdory chudobě a nedostatečnému formálnímu vzdělání. Proto lze dojít k závěru, že Ježíšovým každodenním jazykem byla aramejšтина, že znal hebrejštinu a možná mluvil trochu řecky. Skutečnost, že byl gramotný, však byla v kontextu světa prvního století něčím netypickým. „Ježíš pochází z rolnického prostředí,“ říká Meier, „ale není to žádný obyčejný rolník.“

Existuje ale ještě jiný druh výchovy, a to výchova prací, která nás přivádí k vábnému slovu *tektón*, jedinému důkazu, který o Ježíšově skrytém životě máme.

Je pravděpodobné, že v době mezi dvanáctým a osmnáctým rokem života se Ježíš vyučil u Josefa jako *tektón*, což je slovo, které se obvykle překládá jako „tesař“. Romantická představa chlapce ve vkusně zařízené dílně, kompletně vybavené nářadím,

které uspořádaně visí na stěně, je ovšem neopodstatněná. Když se Josef a Ježíš věnovali svému řemeslu, možná pracovali na parném slunci a vláčeli se s náradím po cestách do okolních vesnic a měst, aby uživili rodinu. Ježíšovo postavení jako Mariina prvorozeného dítěte (*prótotokos*, jak nám říká Lukáš ve vyprávění o Ježíšově dětství) znamenalo, že mu podle Meiera musela být také věnována „zvláštní pozornost“, nejen pokud šlo o jeho náboženské vzdělání, ale i co do vyučení se v řemesle.⁸⁷

Meier předpokládá, že vzhledem k velikosti Ježíšovy rodiny (Maria a Josef, čtyři „bratři“ a neurčitý počet „sester“) bylo pravděpodobně nutné, aby se část potravin vypěstovala na nějakém políčku.⁸⁸ Je zajímavé, že Ježíš ve svých podobenstvích a příbězích často používá obrazy nikoli z tesařského prostředí, jak bychom očekávali, ale ze zemědělství, jako například rozsévač a zrno, hořčičné semínko nebo plevel, který vyrůstá spolu s pšenicí.⁸⁹ Znamená to, že Ježíš trávil na poli více času, než si myslíme? Možná. To, že používá pojmy ze zemědělství, mohlo mít i ten důvod, že kázal zástupům složeným především ze zemědělců, tedy posluchačů, kteří znali spíše květ a stéblo pšenice než pilu a sekeru.

Meier v knize *A Marginal Jew* skvěle popisuje, co znamenalo být *tektón* a co Ježíš během oněch osmnácti let mohl dělat. Meier se rozhodl toto slovo překládat jako „truhlář“. Samotný termín mohl být používán posměšně, snad proto, že označuje člověka na dolním konci společenského žebříčku. Stopy tohoto posměchu můžeme najít v evangeliích. V Markově evangeliu, tedy nejstarším z evangelií, se lidé ptají: „Copak to není ten *tektón*?“ Později píšící Matouš zřejmě považuje tuto poznámku za natolik nepříjemnou, že přenáší toto povolání na Josefa: „Copak to není syn *tektóna*?“ Lukáš pak od tohoto povolání zcela upouští: „Není to syn Josefův?“⁹⁰ Zdá se, že Ježíšovo povolání si ani v evangeliích nezískalo příliš velkou úctu.

Zatímco Elizabeth Johnsonová poznamenává, že evangelia používají slovo *tektón* pro „označení tesaře, kameníka, koláře a truhláře v jednom“, Meier se zaměřuje především na práci se dřevem a pokouší se rekonstruovat, co Ježíš přesně dělal.⁹¹ Jeho pasáž o Ježíšově pracovním životě si zaslouží citaci v doslovném znění:

Některé Ježíšovy zakázky byly tesařského rázu v užším slova smyslu, šlo tedy o práci se dřevem při stavbě domů. V Nazaretě však běžný dům měl zdi z kamene nebo z hliněných cihel. Dřevo se používalo hlavně na trámy střechy. Mezery mezi trámy bývaly vyplněny větvemi a hlínou, blátem a zhutněnou zeminou. Obyvatelé Nazareta si nemohli dovolit používat dřevo na stavbu celých domů, a dokonce ani na podlahy. Dveře, zárubně a zámky či závory ale byly často vyrobeny ze dřeva, stejně tak jako někdy i mříže v (jen pár a malých) oknech. Kromě tesařství v tomto smyslu mohl Ježíš zhotovovat různé kusy nábytku, jako postele, stoly, stoličky a svícny (srov. 2 Král 4,10), a také truhly, skříně a bedny sloužící k uskladnění věcí. Justin Mučedník tvrdil, že Ježíš vyráběl i „pluhy a jařma“. Ačkoli jde pravděpodobně spíše o Justinovu dedukci než o pozůstatek ústní tradice, vypovídá to o tom, jakou práci člověk z Palestiny, kterým Justin byl, *tektónovi* přisuzoval... Přestože byl Ježíš tedy v jistém smyslu běžným palestinským dělníkem, živil se řemeslem, které vyžadovalo na starověký svět docela dobrou úroveň technické zručnosti. A také nemálo potu a fyzické síly. Ladný slaboch, kterého nám před oči často staví zbožné obrazy a hollywoodské filmy, by těžko vydržel náročnou práci nazaretského *tektóna* od mládí až do svých třiceti let.⁹²

Ale ani při použití těch nejpřesnějších historických metod není možné předložit ucelený pohled na každodenní život

v Nazaretě. Stejně jako v případě těch, kteří jsou i dnes strašně chudí, nebyl totiž život navzdory zdrcujícímu ekonomickému systému a těžkým fyzickým podmínkám jen dřinou, špínou a bídou. Archeologické vykopávky malých kamenných obydlí, kde žily rozvětvené rodiny, také naznačují, že v rodině, v širší rodině a ve vesnici pravděpodobně existovaly úzké vztahy a zakořeněný pocit sounáležitosti. Život a práce v těsné blízkosti jeden druhého, ať už na polích, nebo v těsně sevřených domech malé vesnice, zřejmě napomáhaly silnému smyslu pro komunitu, zejména pokud byl Nazaret vnímán cizinci, jak naznačuje Natanaelův komentář, jako místo, které je hodno být předmětem vtipu. Silné náboženské přesvědčení bylo spojeno s vědomím závislosti člověka na Bohu, se smyslem pro vděčnost za požehnání v životě, jakým byl déšť v pravý čas, očekávaná dobrá úroda nebo narození zdravého dítěte, a s vědomím, že Bůh je součástí každodenního života každého člověka.

Ačkoli by se Ježíšův život v Nazaretě dal podle většiny moderních měřítek považovat za těžký, jistě nebyl bez okamžiků, možná mnoha okamžiků, radosti a smíchu.

To byl svět, z něhož Ježíš pocházel, svět chudoby, strastí a dřiny. Ale také svět úzce propojených a věřících rodin, které se v těžkých časech na sebe navzájem spoléhaly. To bylo zázemí muže, který měl brzy k těmto lidem v Nazaretě promluvit, k lidem, kteří se mylně domnívali, že o něm vědí všechno.

• • •

Tato kniha vás má seznámit s Ježíšem Kristem. A jedním ze způsobů, jak Ježíše lépe poznat, je porozumět nejen jeho slovům a činům, jak jsou zaznamenány v evangeliích, ale také přemýšlet o tom, jaký mohl být jeho život předtím, než začal

své veřejné působení. Díky archeologickým výzkumům se tento život stává méně skrytým. Jaké duchovní ponaučení bychom si tedy na základě tohoto, byť krátkého exkurzu do každodenního života v Palestině mohli ve spojitosti se třiceti roky Ježíšova života v Nazaretě odnést?

Nebo konkrétněji, jak mohl Ježíšův každodenní život v Nazaretě ovlivnit jeho pozdější veřejné působení? A v čem se jeho „obyčejný“ život může protínat s tím naším?

Ježíš především z vlastní zkušenosti věděl, co to znamená, když lidé žijí na okraji společnosti. Když se během svého veřejného působení setkává s chudými, jedná s nimi se soucitem, a když svým následovníkům říká, že se mají starat o chudé, není to jen postoj někoho, kdo se na druhé dívá svrchu, jako když bohatému člověku je líto bezdomovce, kterého mívá cestou do kanceláře. Je to spíše postoj člověka, který sám pochází z chudého města a který tento soucit pocítuje možná už léta. Ježíšova láska k chudým pramenila nejen z rozjímání Písma, z toho, že v době svého působení viděl ve světě kolem sebe nespravedlnost, a z jeho božského spojení s Otcem, ale také z jeho života v Nazaretě, tedy z jeho mládí, dospívání a rané dospělosti.

I kdyby se Ježíš ani jednou nevydal na cestu do Seforis (což si lze v případě zvědavého chlapce a posléze tesaře, který si vydělává naездеjší chléb, představit jen těžko), byl by si tak jako tak velmi dobře vědom toho, jaké rozdíly v příjmech v Galileji existují, jaké daně jsou na lidi uvaleny, a stejně tak toho, jak v důsledku něčeho tak náhodného, jako je sucho, se může na celý rok zcela rozplynout naděje na zdroj obživy. Ježíš znal ošidnost lidského života. Viděl také, jak třídní systém nutí mnohé chudé lidi, aby se považovali za bezmocné.

Představme si někoho, kdo žije v zapadlém městečku a je nucen přihlížet tomu, jak jeho společenská vrstva nejen

strádá, ale je také vystavena pohrdání a urážkám. Bylo by normální, že takový člověk by jako dospělý chtěl své lidi od takového pokořování osvobodit. (Jednou jsem si při exerciciích představil mladého Ježíše, jak prochází kolem chudého muže, kterého trýzní jeho bohatý pán, a Ježíš přitom pocituje hněv.) To, že Ježíš klade důraz na důstojnost chudých a lidí na okraji společnosti („Blahoslavení chudí!“), se možná opět neopírá pouze o to, co viděl jako dospělý, ale o jeho zkušenosti z mládí.

Za druhé, a to je mnohem zásadnější, *Ježíš rozuměl lidskému životu, všem těm komplikovaným fyzickým skutečnostem lidského bytí*. Ježíš nebyl jen Bůh, který si hrál na člověka. Zde je jeden zcela pozemský příklad. V loňském roce prodělala komunita jezuitů, ve které žiji, zákeřnou střevní chřipku. I když jsem si svědomitě myl ruce, jednoho večera mě dostihla. Aniž bych zabíhal do podrobností, bylo mi nejhůř v mém životě, a to i včetně mého pobytu ve východní Africe. Když jsem se tu noc už popáté naklonil nad záchodem, napadla mě překvapivá myšlenka: *Tohle musel zažít i Ježíš*. Sice se nenakazil norovirem v komunitě jezuitů, ale určitě byl nemocný. Měl hlad. Jedl. Pil. Z evangelií výslovně víme, že na něj doléhala únava, jako když usnul na lodi na Galilejském jezeře. Fyzická realita lidského života mu nebyla neznámá.

A ani emocionální realita mu nebyla cizí. Ježíš jako naprosto lidská osoba pociťoval celou škálu lidských emocí. Měl například radost. To, že malé děti chtěly být v jeho blízkosti, svědčí o tom, že byl veselým člověkem.⁹³ (Obecně platí, že mrzouti děti nepřitahují.) Měl smysl pro humor, o čemž svědčí hravá nadsázka a promyšlené postavy v jeho podobenstvích a příbězích (například člověk, který staví dům na písku, nebo který by měl dát svému synovi místo chleba kámen, což jsou prvky, které v Ježíšově době vyvolávaly smích).⁹⁴ Ježíš možná dokonce i laškoval. Vždyť některým učedníkům dával i přídomek.⁹⁵

Ježíš pociťuje i ty „náročnější“ emoce. Dokáže být podrážděný, někdy dokonce i nedůtklivý. „Pokolení nevěřící a zvrácené! Jak dlouho ještě mám být s vámi? Jak dlouho vás mám ještě snášet?“ říká na jednom místě učedníkům.⁹⁶ Je ostrý na Syrofénčanku, která prosí o uzdravení své dcery. Pláče nad smrtí svého přítele Lazara. V Getsemanské zahradě zažívá úzkost. A to jsou jen případy, které jsou v evangeliích zaznamenané.

I z toho mála, co víme o životě v Nazaretě za dob Ježíšových, můžeme opodstatněně usuzovat na další Ježíšovy emoce. Miloval Marii a Josefa, vážil si členů své širší rodiny, měl jako dítě, dospívající a mladý dospělý člověk přátele. Jako *tektón* pravděpodobně pracoval po boku nazaretských spoluobčanů, pomáhal kameníkům stavět dům, s kolegy tesaři chodil po stráních kácet stromy nebo se vracel z práce domů, kde viděl, jak někteří jeho sousedé plní své každodenní úkoly, a zastavil se, aby s nimi prohodil pár slov. Jistě měl v Nazaretě přátele. Vedl zcela lidský citový život.

A do třetice, *Ježíš rozuměl rodinnému životu*. Je téměř jisté, že žil v celibátu. Jak to víme? Za prvé evangelia hovoří o Ježíšově matce a „bratrech a sestrách“, takže pokud měl manželku, bylo by divné, že by o ní v evangeliích nepadla zmínka.⁹⁷ Meier se také domnívá, že být svobodný považovala většina tehdejších rabínů za nežádoucí, a i když Ježíš přísně vzato není rabín, bylo by divné, kdyby si autoři evangelií vymysleli příběh o tom, že žil v celibátu, ač by byl ve skutečnosti ženatý.⁹⁸ To, že evangelia o manželce a dětech nic neříkají, pravděpodobně znamená, že Ježíš neměl ani ženu, ani děti.⁹⁹

Jaké jsou možné důvody toho, že Ježíš zůstal svobodný? Možná tušil, že jeho veřejné působení bude krátké, nebo dokonce skončí katastrofálně. Jako Žid znal osudy jiných proroků. Mohl předvídat, jak obtížné bude starat se o rodinu a zároveň být potulným kazatelem. Nebo byl jeho celibát

dalším projevem jeho svobodného zasvěcení se Bohu. Poté, co se Meier probírá různými skutečnostmi, dochází k následujícímu závěru: „To, že Ježíš žil v celibátu z náboženských důvodů, [je] pravděpodobnější hypotézou.“

To ovšem neznamená, že nerozuměl manželskému životu. Vždyť žil s Marií a Josefem a v Nazaretě měl ženaté přátele (v době, kdy mu bylo třicet let, byla většina jeho mužských přátel již ženatých). A neznamená to ani, že by nerozuměl rodinnému životu. Žil přece se svými čtyřmi „bratry“ (Jakubem, Josetem, Šimonem a Judou) a svými (nejméně dvěma, ale možná i více) „sestrami“. Se svými bratřenci a sestřenicemi (nebo sourozenci) pravděpodobně žil v jednom malém kamenném domě, který byl součástí těsného seskupení domů plných dalších příbuzných. Jeho „bratři“ a „sestry“ si spolu hráli, hádali se jako všichni členové rodiny a společně plakali, když Josef zemřel.

Když tedy Ježíš vyprávěl příběhy, například o marnotratném synovi, kterého otec přijal, když se vrátil domů, mohly být jeho postřehy podbarveny vlastními zkušenostmi. A když vstoupil do domu nějaké rodiny v Galileji, aby tam s přáteli pojedl, když navštívil dům Petra a jeho ženy v Kafarnau, když večerel s Martou, Marií a Lazarem v jejich domě v Betánii, rozuměl jejich světu. Rodiny a širší rodiny byly ústřední součástí kultury Ježíšovy doby, a proto jim rozuměl.

Ježíš také rozuměl citům mezi důvěrnými přáteli. Můžeme předpokládat, že jako zcela lidská bytost měl, když dospěl, normální sexuální touhy. Nejspíš zažil to, co je typické pro období puberty, tedy že byl zamilovaný, možná i vážně zamilovaný. V určitém okamžiku si Ježíš musel projít vážným rozlišováním, co znamená být dobrým a důvěrným přítelem a zároveň zůstat věrný celibátu. To vše pramení z lásky, a stopy Ježíšova hlubokého láskyplného přátelství můžeme vidět nejen v jeho trpělivé náklonnosti k učedníkům, ale také v jeho

setkáních s lidmi, jako jsou Marie, Marta a jejich bratr Lazar, který je v jisté chvíli Ježíšovi popsán jako „ten, kterého miluješ“.¹⁰⁰ Musel být milujícím a laskavým přítelem mužů i žen, schopným velké důvěrnosti a náklonnosti.

A konečně *Ježíš rozuměl práci*. Tuto skutečnost je třeba zdůraznit, protože je tak často opomíjena.

Ježíš při svém křtu nevstupuje na scénu veřejného působení jen s tím, že by předchozích třicet let strávil modlitbami, zasněným bloumáním krajinou nebo nečinným zkoumáním kusu olivového dřeva, když na to měl zrovna náladu. Kromě každodenních prací, kdy pomáhal své rodině s chodem domácnosti, strávil pravděpodobně řadu let (řekněme až patnáct) prací jako *tektón* u Josefa. A pokud Josef brzy zemřel, jak to podle všeho vypadá, je možné, že Ježíš sám převzal rodinný podnik. Vedl Ježíš Josefovo tesařství spolu s muži ze širší rodiny? Pokud ano, mohl tento druh spolupráce ovlivnit jeho veřejné působení? Mohlo mu to pomoci pochopit, co to znamená plánovat, motivovat skupinu dospělých, propočítávat dopady nejistých, ale zároveň možná výnosných zakázek? Nebo pracoval sám a naučil se činit obtížná rozhodnutí bez druhých?

Ježíš byl dělník a tato práce musela ovlivnit jeho pohled na život. Jak si všímá Meier, Justin Mučedník, teolog 2. století, propůjčuje hlas tradici, která Ježíše považuje za zhotovitele jařem. V Ježíšově době dokázal jen ten nejzručnější *tektón* vyrobit dobré jho pro voly (zhotovené tak dokonale, že volskému spřežení naprosto sedělo a nezpůsobovalo žádné odřeniny ani nepohodlí). Když Ježíš řekl: „Mé jho netlačí a mé břemeno netíží,“ podívali se lidé jeho doby, kteří věděli, co to znamená, když jho netlačí, na sebe, usmáli se a řekli: „Ano, on opravdu dělal dobrá jha“?¹⁰¹ Hrál snad nenápadně na to, že znali jeho původ?

Zamysleme se nad vlastnostmi, které by měl mít tesař. K vykonávání fyzicky namáhavé práce je nutná vytrvalost.

Představme si, že Ježíš nejen jemným smirkem brousí malý stolek, ale také kácí stromy, nosí domů těžké klády a vyrábí fošny na překlady a dveře, a přitom po celé Galileji tahá náčiní. Tesař potřebuje trpělivost, aby dokázal čekat, když dřevo pomalu schne. Musí mít smysl pro spravedlnost, aby mohl svým zákazníkům účtovat spravedlivou cenu. A pokud pracuje spolu s dalšími dělníky, jako jsou stavitelé, kameníci, pokrývači, zedníci a tak dále, kteří se rovněž podílejí na stavbě domu, musí být schopen s nimi spolupracovat, a také i vést druhé lidi. Všechny tyto vlastnosti Ježíšovi později během jeho veřejného působení dobře posloužily. Byly to užitečné nástroje.

Mnohá Ježíšova podobenství se týkají práce a lidí, kteří pracují. Ať jde o muže, který dostává více, než ostatní považují za jeho spravedlivý díl, o vinaře na vinici, o člověka, který propočítává možné důsledky nejistého počínu, a tak dále. Tato podobenství pocházejí od někoho, kdo znal pojem spravedlivé práce. Ježíš rozuměl také tomu, jakou práci vykonávají ženy, protože pozoroval při práci svou matku, ženy ve své rodině a další ženy ve vesnici. Krátké podobenství o ženě, která vymete celý svůj dům, aby našla jednu ztracenou minci, má možná svůj původ v tom, že Ježíš viděl svou matku při jejích každodenních pracích.¹⁰²

Není jich mnoho, ale v některých Ježíšových výrocích se objevují půvabné náznaky odkazující na jeho společenský původ. V Matoušově a Lukášově evangeliu Ježíš přirovnává ty, kdo jednají podle jeho slov, ke staviteli domu, který „kopal do hloubky a položil základy na skálu“. Když přijde povodeň, dům zůstane pevně stát, „protože byl dobře vystavěn“. Naproti tomu pošetilý člověk, který nejedná podle Ježíšových slov, se podobá člověku, který staví dům na písku. Když se přizene vichřice, dům se zřítí.¹⁰³ Vycházel Ježíš ze svých znalostí o stavitelství, konkrétně z toho, že pomáhal stavět domy v Nazaretě a okolí? Znali ho jeho posluchači jako renomovaného stavitele?

Když Ježíš svým posluchačům říká: „Žádný, kdo položil ruku na pluh a ohlíží se za sebe, není způsobilý pro Boží království,“ poukazuje na něco, co by *tektón* dokázal vyrobit, tedy pluh?¹⁰⁴ Lze v této známé větě z Písma mezi řádky vyčíst, že odkazuje na svou práci?

A konečně, v každém ze synoptických evangelií se Ježíš v Jeruzalémě během svých posledních dnů obrací k těm, kteří ho odmítají, slovy: „Nečetli jste nikdy v Písmu: ‘Kámen, který stavitelé odvrhli, stal se kvádrem nárožním. Učinil to Pán a v našich očích je to podivuhodné?’“¹⁰⁵ Je to silný obraz, ale ve Starém zákoně je vícero obrazů poukazujících na odmítnutí, na něž se Ježíš mohl odvolávat. Proč si vybral právě tento? Možná, že *tektóna* stavitelství zvláštním způsobem přitahovalo.

Ježíš poznal svět v chaosu a kráse fyzická lidské osoby, v bláznivosti a vznešenosti života v rodině a v dřině a uspokojení z práce.

Brzy to bude svět, kdo pozná Ježíše.

• • •

Nyní trochu spekulací o tom, jak si Ježíš uvědomoval sám sebe, nebo, můžeme říci, o sebeuvědomování si. Zde se použijeme spíše do oblasti imaginace, protože ačkoli se můžeme zabývat archeologickými poznatky o Galileji prvního století, nemáme jiný přístup k Ježíšově mysli než prostřednictvím toho, co nám odhalují evangelia. Přesto stojí za to o tom přemýšlet, když se snažíme Ježíšovi porozumět. Podívejme se tedy na to, jak evangelia hovoří o Ježíšových znalostech.

Za prvé, učil se Ježíš? Tato otázka je plná teologických problémů. Hlavním dilematem je, zda Ježíš ví všechno, když je Bůh. Z některých pasáží evangelia je zřejmé, že disponuje vědomostmi, které přesahují lidské chápání. Když stojí tváří

v tvář mrtvé dívky, prohlásí: „Vždyť to děvče neumřelo, jenom spí.“ A v Janově evangeliu říká: „Já a Otec jedno jsme,“ což jasně naznačuje božské poznání. Lukáš nicméně poznamenává, že jako mladík Ježíš „prospíval moudrostí“, což stejně jasně ukazuje na rozvoj lidského chápání a poznání. Použité řecké slovo je *proekopten*, tedy že Ježíš dělal v moudrosti „pokroky“. ¹⁰⁶ Proč by měl dělat v moudrosti pokroky, kdyby všechno věděl?

V Markově evangeliu Ježíš uvádí přinejmenším jednu věc, kterou neví: „Nebe a země pominou, ale má slova nepominou. O tom dni a o té hodině však neví nikdo, ani andělé v nebi, ani Syn, jenom Otec.“ Zdá se, že tato pasáž naznačuje Ježíšovo omezené vědění. ¹⁰⁷

Všechny odpovědi na otázku „co Ježíš věděl“ závisí na tom, zda se zaměříme na jeho božství, nebo na jeho lidství. Boží poznání je totiž neomezené, zatímco lidské je omezené. Protože se ale na tomto místě zabýváme Ježíšovým každodenním životem v Nazaretě, uvažujme tedy o jeho lidském vědomí. Jako mladík byl Ježíš pravděpodobně zvědavý. Které dítě nepřekypuje otázkami o všem možném? Můžeme si ho představit, jak se ptá Marie a Josefa: „Co je tohle?“ Jako dospívající mohl hledat odpovědi na závažnější otázky, jako například: „Proč lidé umírají?“ A jako dospělý se mohl zajímat o život lidí kolem sebe: „Proč musíme tolik odvádět Herodovi?“ Učitelé v Nazaretě ho učili židovské víře, včetně toho, jak hebrejsky číst. A Josef ho naučil řemeslu *tektóna*.

Ovšem ne všechno, co se týká toho, jak a co se Ježíš učil, je zcela spekulativní. Přinejmenším jeden úryvek v evangeliích ukazuje, že Ježíš byl co do učení se otevřený. Poté, co ho Syroféničanka prosí o uzdravení své dcery, říká: „Není přece správné vzít chléb dětem a hodit ho psíkům.“ Když ale ona odpoví: „Pane, jenže i psíci se živí pod stolem kousky po dětech,“ vypadá to, že Ježíš mění názor. „Že jsi to řekla, jdi, zlý

REJSTŘÍK OSOBNÍCH JMEN

Aaron, nemocný mladík	263
Abrahám (Abram)	127, 275, 350
Alžběta, matka Jana Křtitele	46, 63
Anna, prorokyně	467
Annáš, velekněz	375, 419
Arrupe, Pedro	503
Asklépios	312
Augustin, sv.	382
Augustus, císař	68, 84
Aziz (řidič taxíku)	66n, 81n, 326–331
Bakerová, Julie	522
Barclay, William	128, 174n, 196, 200, 220, 273n, 316, 323, 406, 436, 486, 497
Barluzzi, Antonio	254n, 399
Barry, William A.	521
Barth, Karl	126
Bartimaioi	332–343, 346–349, 454
Bellagamba, Anthony	206
Benedikt XVI., papež	118, 299
Botta, Paul-Émile	33
Brown, Raymond Edward	67, 69, 173, 295, 318, 354, 390, 401, 402, 403, 405, 428, 429
Brueggemann, Walter	230
Caravaggio, malíř	477
Casey, Michael	403, 404, 405, 411
Constable, John (malíř)	296
Cotterová, Wendy	170, 172, 178
Crossan, John Dominic	94, 95, 96, 98, 99, 122, 136, 140, 210, 211
Cutler, Donald	522
Daniel-Rops, Henry	160
Dave, mladík	165, 166
David, král	44, 48, 126, 333, 334, 337, 350, 381
David, jezuita z USA	379, 380
Dayová, Dorothy	185, 189
Dismas, lotr po pravici	474
Dodd, C. H.	228, 237, 242
Donahue, John R.	161, 164, 171, 231, 236, 237, 239, 240, 241, 260, 274, 275, 276, 290, 376, 426, 431, 521
Edmunds, Garret	522
Eliáš	9, 121, 144, 151, 152, 329, 376, 441

REJSTŘÍK OSOBNÍCH JMEN

Elizeus	144, 152
Eusebius	353, 415
Filip, apoštol	98, 297
Fiorenza Schüssler, Elisabeth	449n
Fitzgeraldová, Paula	334, 339n, 521
Fitzmyer, Joseph A.	56, 60
Fitzpatrick, Thomas	522
Foucauld, Charles de	88, 89, 90
František z Assisi	126
František, papež	163, 395, 450
Freet, Roger	522
George (Williams), přítel, spolupoutník	20, 24, 30n, 35-43, 65n, 71n, 81-90, 116-118, 126, 130, 155, 160, 168, 170, 193, 224-226, 251, 254, 260, 266, 279-281, 285n, 311n, 326-331, 349-352, 372, 381n, 398, 414, 416, 425, 438, 444, 450, 466, 467-475, 479, 492, 495, 505-518, 521
Green, Julian	126
Habash, Anthony	522
Hadrián, císař	415
Hakim, chalífa	416
Harrington, Daniel J.	56, 126n, 145, 171, 176, 194, 228n, 235, 260, 274-276, 290, 292, 375n, 401, 404, 418-420, 426, 431, 435n, 520n
Haughey, John	114
Helena, sv.	469
Herodes Veliký	68, 328
Herodes Antipas	97, 111, 211, 231, 294, 328, 375, 419
Hillová, Heidi	522
Hinfey, Donald	521
Hood, Robin	426
Hopkins, Gerard Manley	20
Hughes, Kelly	522
Chancey, Mark A.	99
Christiansen, Drew	6n, 26-29, 67, 153, 228, 472, 521n
Cunningham, Lawrence	74
Ignác z Loyoly	175, 394, 454, 490, 506-509, 512
Izaiáš	127, 140
Izák	127
Jáchym, otec Panny Marie	329
Jairos	138, 356, 366
Jakub, apoštol	158-164, 167, 170, 183, 192, 332, 336, 401, 413, 496, 509
Jakub, Mladší (Ježíšův příbuzný)	92, 107, 143, 420
Jakub, otec sv. Josefa	60
Jakub (starozákonní patriarcha)	60, 76

Jan Křtitel	46, 115n, 119–125, 131, 134, 137, 155, 163, 294, 376
Jan, apoštol	158–164, 167, 170, 183, 192, 332, 336, 388, 397, 401, 413, 451n, 470, 483, 496n, 509n
Jana, Ježíšova následovnice	444
Jefferson, Thomas	12n, 61
Jeremiáš	9
Jeroným, sv.	70n, 472
Jidáš Iškariotský	374, 378, 389, 395, 398, 412, 418, 434–436
Jim, trapistický mnich	219–221
Joel, prorok	399
Johnson, Luke Timothy	69, 183, 245, 344, 447, 489
Johnsonová, Elizabeth A.	92, 94, 102, 113
Joset, Ježíšův bratr	92, 107, 143, 420, 439, 441
Josef, Mariin snoubenec	46, 59n, 68–86, 94, 100n, 106–111, 139, 149, 328, 467
Josef, starozákonní patriarcha	60
Josef z Arimatie	336, 421
Josephus (Flavius)	90, 97
Judeová, Margaret	118
Juda, Ježíšův bratr	92, 107, 143
Justin Mučedník	102, 108
Justinián, císař	71
Kaifáš, velekněz	375, 419, 438
King, Martin Luther	379, 480
Kleofáš	475–479, 486–493
Konstantin, císař	309, 415, 469
Kvirinius, místodržitel	68, 84
Lally, Brendan	522
Lazar	107n, 290, 351–374, 398, 402, 404, 434, 439, 444, 448, 452
Levinová, Amy-Jill	60, 141, 345, 448, 521
Lewis, C. S.	176
Lohfink, Gerhard	113, 121, 197, 231, 237, 291, 292, 300, 307, 336, 390, 407, 448
Loyce (ugandská uprchlice)	203
Luise, řeholnice	162
Luke, jezuita	205, 207
Madox Brown, Ford (malíř)	391
Magnessová, Jodi	93
Malachiáš	376
Malone, Matt	522
Marek, evangelista	517
Maria, Matka Páně	24, 43–64, 68–79, 81–87, 92n, 101, 106–112, 140, 143, 149, 157, 201, 264, 311, 328n, 375, 381, 420, 430, 437n, 447n, 467, 473, 517
Marie a Marta	107n, 209, 336, 352–362, 365–373, 378n, 398, 434, 447, 448

Marie Kleofášova	430n, 441, 444
Marie Magdalská	161, 420, 430n, 441, 444–458, 463, 465, 470n, 483, 504
Marrow, Stanley B.	452, 458
Martens, John	521
Matouš, apoštol	57, 169, 454
Matthew (synovec)	312n, 382n, 491
McAuley, Joseph	522
Meier, John P.	47, 59, 100–102, 106–108, 114, 119, 156–158, 173, 273, 297, 337
Merton, Thomas	131, 165, 367n, 373, 463
Mojžíš	47, 194, 266, 275n, 276, 299, 311, 494
Moloney, Francis J.	496n
Monnig, Matthew	522
Moore, Donald	522
Murphy-O'Connor, Jerome	30n, 42n, 67–69, 86, 135, 168n, 194, 210, 254, 279n, 313, 329, 352, 381n, 400, 414–417, 422, 472, 506, 514
Mussolini, Benito	254
Náman	144, 152
Natanael	44, 97, 103, 474, 488, 496, 509
Neftalim	162
Neuhaus, David	521n
Nguyễn, Joseph Doan Công	35n, 44, 65n, 116, 169, 224n, 352, 372, 466, 513, 522
Nouwēn, Henri J. M.	248
O'Collins, Gerald	378, 430, 500
Ondřej, apoštol	98, 155–164, 167, 170, 210, 255, 297n
O'Toole, Robert F.	218, 521
Pavel, apoštol	75, 132, 348, 382, 425, 435, 440
Peppard, Michael	521
Perkinsová, Pheme	75, 77
Petr, apoštol	40, 75, 107, 155–170, 182–190, 209n, 223, 255, 275, 288, 297, 309n, 339, 357, 376n, 390–392, 401, 404, 411–416, 433, 438n, 450–457, 464, 470, 478, 481, 483, 494–503, 509n
Père Michel, bílý otec	314
Pilát Pontský	336, 375, 419–423, 426
Pixner, Bargil	169, 251, 424
Poussin, Nicolas (malíř)	269
Powell, Robert (herec)	362
Quigley, David	522
Rabie, Rateb	522
Reed, Jonathan L.	90, 94–98, 136–140, 210n, 230n
Reidová, Barbara	238, 241n
Rehak, Paul	170

Rohr, Richard	129, 304n
Romeri, Oscar	480
Řehoř Veliký, sv.	448, 453
Salome	420, 431, 441, 444
Sanders, Ed Parish	13, 98n, 142, 216
Saul	38
Schneidersová, Sandra	391
Scirghi, Thomas J.	126, 131
Scorsese, Martin (režisér)	128
Sheed, Francis Joseph	112, 191
SooHoo, Anthony	521
Soubirousová, Bernadetta	201, 322
Soule, Michael	127
Speyr, Adrienne von	73, 78
Stangová, Dorothy	480
Stefan, německý jezuita	351n
Stegman, Thomas D.	215, 521
Stevens, George (režisér)	362
Sulejman Nádherný	33
Sydow, Max von	362
Šimon, Ježíšův bratr	92, 107, 143
Šimon Malomocný	373
Šimon z Kyrény	420–424, 461
Telesphora (Pavlou), sestra	29, 40, 116, 225, 251, 272, 279, 522
Tereza, Matka	63, 163, 429
Terezie z Ávily	256
Theodosius, císař	381
Timaíos, otec Bartimaiův	336, 349
Tomáš, apoštol	370, 454–457, 482, 496, 504, 509
Twain, Mark	344
Velázquez, Diego	492
Vespasián, císař	472
Winward, Ellis	127
Wright, Nicolas Thomas	54, 230
Zabulon	162
Zachariáš, otec Jana Křtitele	46–48, 63
Zachariáš, prorok	399
Zacheus	213, 326, 332, 341–350, 454
Zebedeus	158n, 167, 183, 192, 332, 509
Zeffirelli, Franco (režisér)	59, 121, 362
Zimmermanová, Irene	213

REJSTŘÍK MÍSTNÍCH JMEN

Abú Ghoš	472–474, 492
Al-Azarija (Lazarion)	351
Al-Kubajba	472
Barcelona	507
bazilika Narození Páně	66, 69, 326, 443
bazilika sv. Petra v Římě	309, 414, 456
bazilika Zvěstování	50, 86–89, 135, 136
Benátky	507
Betánie	16, 27, 36, 107, 209, 351–355, 359, 368–370, 373n, 378, 383, 398–400, 435, 505n, 509
Betfage	36, 508
Bethzatha (Bethesda)	21, 288, 309–315, 321, 324, 421, 424, 466, 468, 498, 514n, 518
Betlém	21, 27, 37, 38, 65n, 130, 169, 326, 328, 351, 372
Betsaida	155, 255, 294, 383
Boston	20, 224, 301, 341, 512
Caesarea Maritima	328
Cambridge, Massachusetts	332, 463, 520
Césarea Filipova	9, 17, 23, 383, 415
Cincinnati	257
Damašská brána	65, 351, 404
Desetiměstí	279, 287
„Dominus Flevit“	399, 508
Egypt	328
Emauzy (Nikopolis)	472, 475, 478–485, 489, 491–493, 505, 511
Galilea	15, 28n, 35–40, 90–93, 96, 107–110, 116, 123, 130, 134, 139, 153, 159, 168, 193, 207–210, 223–225, 238, 250, 254, 265, 279, 288, 332, 372, 375, 378, 383, 391, 411, 441, 444–446, 449–451, 472, 483, 495n, 504, 506, 513
Galilejské jezero (Tiberiadské/Genezaretské jezero/moře)	9, 12, 21n, 27, 37n, 39n, 42, 90, 98, 105, 115, 138, 153–155, 160–163, 166–170, 181n, 190–194, 209, 212, 223, 228, 254, 258, 259, 264, 265, 271–273, 276, 288, 294, 298, 303, 307, 315, 343, 399, 421, 450, 454, 483, 495n, 499–504, 509, 513n, 518, 521n
Gave, francouzská řeka	201, 214
Gehenna	36, 38
Gerasa	272n, 276, 383
Getsemany (Getsemanská zahrada)	36, 113, 311, 351, 374, 398–402, 406–409, 412n, 428n, 433, 435, 439, 446, 459–464, 506–508, 518
Gilgal	38
Golanské výšiny	42

Golgota	375, 415, 420–425, 440, 469, 518
Heptapegon	288
Herodium	67, 326–328
Herodův akvadukt	329
Hora Blahoslavenství	21, 29, 39, 116, 168, 193n, 225, 251, 399, 518, 522
hrobka krále Davida	387
Chartres (katedrála)	414
Chicago	20, 170, 238, 256
chrám Agónie	viz kostel Všech národů
chrám Božího hrobu	27, 32, 351, 372, 414, 416, 421, 442, 444, 465n, 511, 514
chrám Rozmnožení chlebě a ryb	289
Chrám (v Jeruzalémě)	46, 400
Izrael	26, 30n, 66, 90, 115n, 121–124, 145, 169, 260, 351n, 377, 407, 507
Jaffa	507
Jaffská brána	65, 372
Jamajka	92, 281
Jericho	22, 36, 169, 326–333, 337, 340–342, 350, 353, 383
Jeruzalém	21, 27n, 32n, 37n, 42, 87, 99, 110, 115n, 169, 224, 309–315, 324, 327, 332, 337, 353n, 370–380, 397–401, 404, 407, 414–416, 420, 424, 432–434, 439, 441, 449, 464, 468, 472n, 478, 486, 489, 493n, 506–509, 512n, 517, 522
jeskyně Narození Páně	71
Jižní Dakota	205
Jordán	38n, 87, 115–120, 124–127, 130, 134, 163, 331n, 342, 409, 472, 514
Jordánsko	116
Judsko	93, 115, 332, 355, 383, 411
Judská poušť	67, 327, 329, 383, 407
Kafarnaum	40, 42, 107, 138, 159, 162n, 168–171, 177, 209–212, 221, 230n, 251, 255, 275, 279, 310, 331, 383, 450, 495, 501, 514, 518
Kalifornie	29
Kámen Krvácení (<i>Petra Haemorroissae</i>)	138
Kámen Pomazání	417
Kanada	257, 314
Kána Galilejská	63, 112, 122, 383, 447, 509
kaple Božího hrobu	442
kaple Blahoslavenství	193
kaple Jeslíček	71
kaple Nalezení sv. Kříže	469
kaple Nanebevstoupení Páně	505–508, 512
kaple sv. Dismase	474n, 511n
Kasr al-Jahúd	116
Kedron	398n
Keňa	20, 82, 89, 162, 203, 231, 233, 292n, 303, 313n, 327

REJSTŘÍK MÍSTNÍCH JMEN

Kensington	20
Kingston	92, 281
klášter sv. Jiří Koziby	329–331
klášter Latrun	472–474, 511
kostel sv. Anny	311–314
kostel Bičování	410, 432
kostel sv. Josefa v Nazaretě	74, 86
kostel sv. Lazara v Betánii	352
kostel sv. Marka	517
kostel sv. Petra v Gallicantu	438, 511
kostel Petrova primátu	495
kostel Všech národů (kostel Agonie, Getsemanská bazilika)	400, 418, 508
Kristovo vězení (viz též Posvátná jáma)	438n
Kursi	43, 279n, 285, 518
Kypr	507
Latrun	472–474, 490
Lazarion	viz Al-Azarija
Los Angeles	410
Lurdy	201, 214, 289, 321n, 424
Lví brána	399
Magdala (al-Majdal)	450n
Manger Square	66
Maroko	88n
Massachusetts	219
Mléčná jeskyně	80
Monticello	13
Mount Kenya	206
Mrtvé moře	115
Myanmar	467
Naim	43, 447
Nairobi	20, 66, 93, 162, 203, 213, 231, 352
náměstí Jesliček	viz Manger Square
Nazaret	19, 21, 27, 37, 43n, 87–98, 103–114, 123, 130, 133–143, 145–151, 156, 163, 169–171, 211, 231, 310, 353, 372, 378, 383, 407, 421, 432, 437
Newark	30
New York	20, 26, 31, 303, 382, 491
Notre Dame v Paříži (katedrála)	414
Nová Anglie	179
Nové Mexiko	327
Ohio	257
Olivová (Olivetská) hora	36, 351, 373, 398–400, 505–509
opatství Dormition	381
opatství Notre Dame de Latroun	474

Ovčí brána	309, 315, 324
Palestina	96, 211, 231, 235, 276n, 357, 360, 482
Paříž	414
<i>Petra Haemorroissae</i> (Kámen Krvácení)	138
Posvátná jáma (viz též Kristovo vězení)	438n
Pole pastýřů	66n, 326
Řím	288, 309, 416, 507
Římská říše	90, 328, 415, 419
Samaří	279
San Francisco	512
San Quentin	29, 83, 425, 512
Sarepta	144, 152
Sedm pramenů	153–155
Seforis	97–99, 104, 211, 230n, 383
Senegal	379n
Sidónsko (-ský kraj)	152, 383
Sinaj	329
Sion	381, 438
Staré Město (jeruzalémské)	28, 32, 65, 290, 330, 351n, 360, 372n, 378, 381, 392n, 399, 402, 410, 414, 416, 423, 432, 438, 446, 468, 493, 514
Středozemní moře	328
Súdán	162
Svatá země	14, 20–23, 26–31, 65–67, 88, 115n, 181, 210, 225–228, 254, 259n, 310, 313, 328, 382, 398, 400, 414n, 421–424, 466, 495, 506–509, 516–518, 521
Svaté Město	viz Jeruzalém
Svatý kámen	399
Synagogální kostel v Nazaretě	136
Sýrie	88, 152
Šilo	38n
Tabgha	225, 251, 288, 292n, 296, 301–303, 307, 383
Tel Aviv	30–32, 414
Tiberias	24, 39, 153, 211, 230n, 514
Toronto	257
Tyrský kraj	383
Údolí stínu smrti	330, 506, 522
vádí Kelt	329n
Vatikán	309
Vatikánský pahorek	309
Via Dolorosa	399, 423, 424
Západní břeh	116, 331
Zátoka Podobenství	223–225, 242, 250n, 522

James Martin

JEŽÍŠ

**Svědectví o cestě,
která může změnit i váš život**

Z anglického originálu *Jesus: A Pilgrimage*,
vydaného nakladatelstvím HarperCollins v New Yorku v roce 2014,
přeložila Jana Hovorková
Vydalo Karmelitánské nakladatelství ve společnosti KatMedia, s.r.o.,
v Praze roku 2024 jako svou 2490. publikaci.

V edici *Orientace* svazek 76
Redakce Markéta Protivánková, Kristina Veselá
Odpovědný redaktor Pavel Mareš
Obálka a grafická úprava Michal Chodanič
Sazba Studio Jakub Kubů
Tisk Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

*Knihy Karmelitánského nakladatelství zakoupíte na e-shop.cirkev.cz
a v síti karmelitánských knihkupectví (www.eshop.cirkev.cz/prodejny)*